

Оцінка впливу банкрутства та ліквідації банків на соціально-економічний процес в Україні

Наявність в Україні успішно функціонуючої банківської системи є необхідною умовою створення ефективної ринкової економіки. Надійні банки, як і потужна банківська система в цілому, сприяють формуванню достатнього рівня ресурсного потенціалу, необхідного в умовах зростання економіки та завоювання міцних позицій на вітчизняних і світових ринках.

Особливість банківської діяльності пов'язана з високим рівнем соціальної відповідальності комерційних банків і безпосереднім зв'язком між фінансовою стійкістю банківської системи та станом економіки країни в цілому. Тому діяльність банків обов'язково контролюється державними органами нагляду, як правило центральним банком. У той же час банківська діяльність одночасно направлена на досягнення двох основних завдань:

- завоювати кращі ринкові позиції та підвищити ефективність діяльності;
- поліпшити рівень захисту клієнтури від можливих фінансових втрат.

Практична реалізація цих завдань пов'язана з рядом фінансових дилем, як наприклад, „прибутковість – ліквідність”, „фінансова стійкість – ділова активність”, „рівень ризику – прибуток”. У залежності від обраної стратегії розвитку, кожен комерційний банк індивідуально вирішує дані проблеми. Проте, невірне прийняте управлінське рішення може призвести до значного зниження прибутковості (збитковості) банку, а у разі нехтування інтересами клієнтів до банкрутства.

З метою нормального функціонування банківської системи в Україні розроблена нормативно-регулятивна база, впроваджені принципи банківської діяльності, інструменти грошово-кредитної політики тощо. У той же час, швидкий розвиток процесів на фінансових ринках, ставить перед банківською системою все нові завдання та проблеми.

Дослідження показують, що високий рівень соціальної відповідальності характерний саме банкам. Банкрутство комерційного банку завжди викликає сумніви та негативні очікування в суспільстві, і як результат недовіру до банківської системи в цілому. У першу чергу це пов'язано з минулими історичними подіями 90-х років, нестабільним політичними та економічним становищем України, а також наслідками фінансової кризи 2008 року.

У період з 1992 року по 01.01.2012 року з Державного реєстру банків України за рішенням Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків було вилучено 108 комерційних банків. Ще 29 банків було реорганізовано у філії інших банків. Реєстрацію одного банку було анульовано [1, с.60-61]. Щорічно, з 2006 по 2011 роки, кількість банків у стадії ліквідації коливалась від 13 до 21, а кількість банків вилучених з Державного реєстру, за виключенням 2007 та 2011 років стабільно трималась на рівні 6-7 одиниць (рисунок X.1).

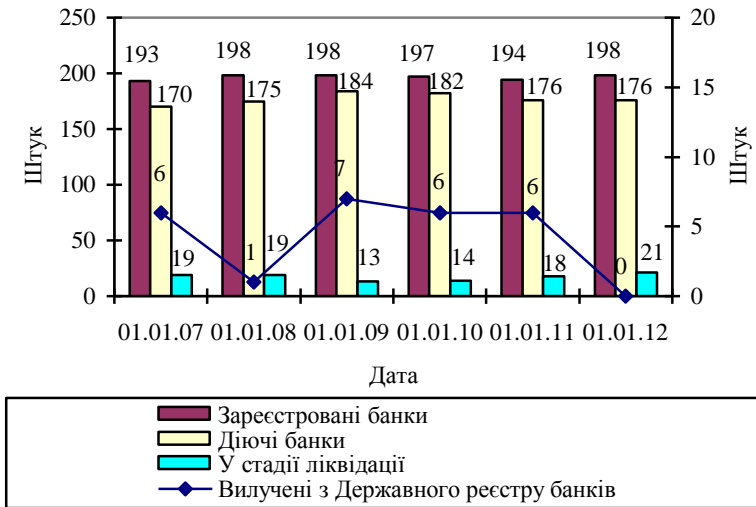

Рис. X.1 – Динаміка кількості зареєстрованих, діючих та в стадії ліквідації банків (складено за даними [2, с.37])

Станом на 01.01.2012 в стадії ліквідації знаходиться 21 комерційний банк. Процедура ліквідації деяких банків (АКБ „Лісбанк”, АК УБ „Відродження”, АБ „ІНКО” та інші) тривала більше 10 років, а в АТ „Градобанк” вона триває й досі.

Станом на 01.01.2012 року в банківській системі України зареєстровано 198 банків, кількість яких протягом 2008–2011 років залишалася практично незмінною. Незначні коливання, зменшення на 4 одиниці (до 194), були у 2010 році (**таблиця Х.1**). У той же час кількість діючих банків, протягом 2010-2012 років була стабільною на рівні 176 банків, після зменшення їх кількості із 182 (2009 рік) до 176 (2010 рік), у зв'язку з банкрутствами під час фінансової кризи.

Таблиця Х.1

Динаміка та структура кількісного складу банківської системи України за 2008-2011 роки (складено за матеріалами [2, с.37])

Показник	Станом на 01.01.08		Станом на 01.01.09		Станом на 01.01.10		Станом на 01.01.11		Станом на 01.01.12	
	Кількість, шт	Питома вага, %	Кількість, шт	Питома вага, %	Кількість, шт	Питома вага, %	Кількість, шт	Питома вага, %	Кількість, шт	Питома вага, %
Зареєстровані банки	198	100	198	100	197	100	194	100	198	100
Діючі банки	175	88,4	184	92,9	182	92,4	176	90,7	176	88,9
Банки на ліквідації	19	9,6	13	6,6	14	7,1	18	9,3	21	10,6
Банки вилучені з Державного реєстру	1	0,5	7	3,5	6	3,0	6	3,1	0	0
Банки з іноземним капіталом	47	23,7	53	26,8	51	25,9	55	28,4	53	26,8
Банки із 100% іноземним капіталом	17	8,6	17	8,6	18	9,1	20	10,3	22	11,1
Частка іноземного капіталу в банківській системі	X	35,0	X	36,7	X	35,8	X	40,6	X	41,9

Під час фінансової кризи в 15 банках було введено тимчасову адміністрацію. Кількість банків у стані ліквідації, за останні п'ять років хоча і мають тенденцію до зростання, однак відносні значення зростали від 1 до 3-х процентних пунктів. Так з 2009 до 2010 року їх кількість збільшилася на 4 одиниці, за 2011 рік додалося ще 3 банки. За станом на 01.01.2012 кількість збанкрутілих банків в яких здійснюється ліквідаційна процедура 21 одиниця.

З таблиці 1 бачимо, що в структурі банківської системи України кількість діючих банків має тенденцію до зменшення (2009 – 92,4%, 2010 – 90,7%, 2011 – 88,9%), а кількість банків у стадії ліквідації навпаки збільшується, зокрема 2009 – 7,1%, 2010 – 9,3%, 2011 – 10,6%. У той же час аналіз показує, що йде постійне зростання частки іноземного капіталу у банківській системі України, і станом на 01.01.12 цей показник досяг 41,9%, тобто наближається до критичного рівня 50%. Отже, забезпечення фінансової безпеки банківської системи України та вітчизняних банків є надзвичайно важливим питанням сьогодення.

Аналіз показників присутності іноземного капіталу в Україні є свідченням відносної стабілізації процесу купівлі вітчизняних банків іноземними інвесторами протягом фінансової кризи. Проте, у 2010 році кількість банків з іноземним капіталом зросла на 4 одиниці, а у структурі власного капіталу банківського сектору, частка іноземного капіталу в банківській системі України, протягом 2010 року зросла на 4,8% і становить 40,6%, а в 2011 році – 41,9% (**таблиця 1**).

Отже, банківництво в Україні розвивається шляхом, який пройшли банківські системи країн Східної Європи, де за останнє десятиліття присутність іноземного капіталу збільшилася, а їх загальна кількість – зменшилася. За прогнозами аналітиків подібна ситуація очікує згодом і вітчизняну банківську систему, де очікують зменшення кількості банків шляхом поглинання, реорганізації та реструктуризації від 3-х до 5-ти разів.

Зазвичай в даному випадку велику небезпеку створює іноземний капітал, який згодом загострить конкуренцію на вітчизняному ринку банківських послуг. Якщо протягом фінансової кризи частка іноземного капіталу в банківській системі України коливалась, як в сторону збільшення, так і в сторону зменшення, то починаючи з 2010 року маємо тенденцію до його збільшення. Це

говорить про зацікавленість іноземних банкірів у нашому ринку фінансових послуг з високим рівнем прибутковості, із-за дешевих закордонних ресурсів.

Динаміку зміни кількісного стану вітчизняної банківської системи та частки іноземного капіталу протягом 2007–2011 років показано на **рисунку X.2**.

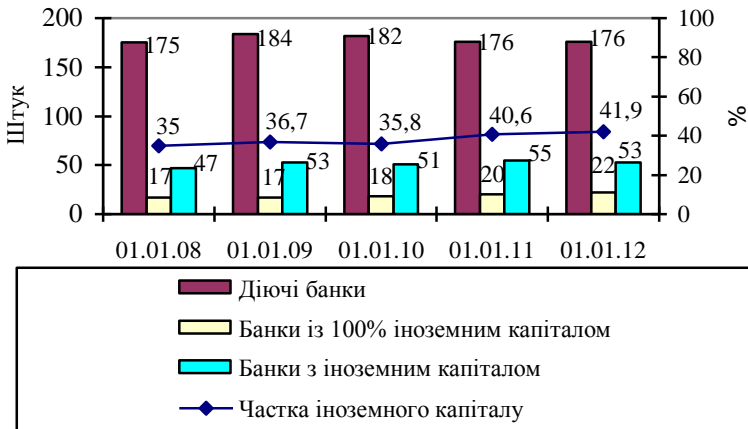

Рис. X.2 – Динаміка зміни кількості банків та частки іноземного капіталу в банківській системі України протягом 2007–2011 років

Узагальнюючи статистичні дані можна зробити висновок щодо динаміки розвитку банківської системи України. Спочатку маємо етап швидкого зростання банків, потім – етап відносної стабілізації кількості банків і нарешті – етап консолідації та відносного скорочення [3, с.120].

Аналізуючи чинники, що впливають на розвиток банківництва, дослідники найчастіше звертають увагу на проблематику та показники дотримання ліквідності, платоспроможності та капіталізації комерційних банків [4, с.88; 5, с.588]. Проте, виконання нормативів ліквідності, платоспроможності та достатності капіталу не завжди може бути

показником стабільності і надійності комерційного банку, як і не гарантує від прояву кризових явищ в банківській діяльності.

Тому на наш погляд доцільно підійти комплексно до оцінки діяльності комерційних банків. Для цього проведемо аналіз ресурсного потенціалу, активів та забезпечення власним капіталом вітчизняних банків, а також ліквідності та платоспроможності.

Для кращого розуміння структури ресурсного потенціалу вітчизняних банків проаналізуємо їх зобов'язання за період з 2007 року по 2011 рік. За даними статистичної звітності НБУ розрахуємо питому вагу показників за відповідні роки та складаємо **таблицю X.2** [6, с.67; 7].

Таблиця X.2

**Структура зобов'язань банків України за 2007-2011 роки
(складено за матеріалами [6, с.67; 7])**

Показник	Станом на 01.01.08		Станом на 01.01.09		Станом на 01.01.10		Станом на 01.01.11		Станом на 01.01.12	
	Сума, млн. грн	Питома вага, %	Сума, млн. грн	Питома вага, %	Сума, млн. грн	Питома вага, %	Сума, млн. грн	Питома вага, %	Сума, млн. грн	Питома вага, %
1. Кошти банків	254341	48,0	449676	55,7	439918	57,5	389592	48,4	406375	45,2
2. Кошти суб'єктів господарювання	111995	21,1	143928	17,9	115204	15,1	144038	17,9	186213	20,7
2.1. З них строкові кошти	54189	10,2	73352	9,1	50511	6,6	55276	6,9	74239	8,1
3. Кошти фізичних осіб	163482	30,9	213219	26,4	210005	27,4	270733	33,7	306205	34,1
3.1. З них строкові кошти	125625	23,7	175142	21,7	155201	20,1	206630	25,7	237438	26,4
Зобов'язання банків, всього	529818	100	806823	100	765127	100	804363	100	898793	100

Аналізуючи дані **таблиці X.2** щодо структури зобов'язань комерційних банків України за даний період, робимо висновок, що найбільшу частину ресурсів вітчизняні комерційні банки залучають

на міжбанківському ринку. Їх частка в структурі зобов'язань коливається з 57,5% у 2009 році до 45,2% у 2011 році. На **рисунку X.3** видно, що простежується тенденція до зменшення їх частки в посткризовий період, що є свідченням відродження довіри до банківської системи фізичних осіб (частка вкладів фізичних осіб зростає з 26,4% у 2008 до 34,1% у 2011 році) та поліпшення фінансового стану юридичних осіб (питома вага коштів юридичних осіб збільшилася у 2011 до 34,1%).

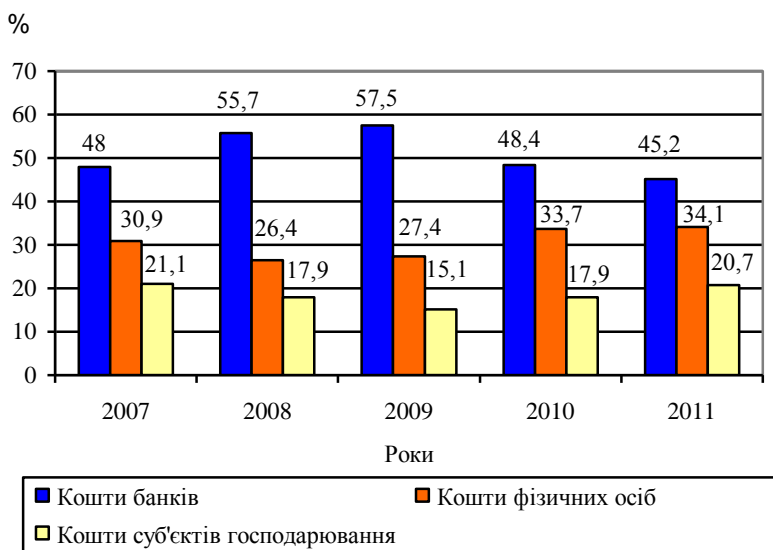

Рис. X.3 – Динаміка структури зобов'язань банків України за 2007-2011 роки

У той же час простежується тенденція до збільшення питомої ваги коштів суб'єктів господарювання з 15,1% у 2009 році до 20,7% у 2011 році та фізичних осіб відповідно з 27,4% до 34,1% (рисунку 3). Чітко відстежується тенденція динамічного зростання строкових коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб, розміщених у депозити в банках України.

Кількісні показники зміни обсягів зобов'язань комерційних банків України у динаміці, за період 2007-2011 років показано на

рисунку Х.4. З **рисунку Х.4** бачимо, що протягом 2007-2011 років зобов'язання комерційних банків України мали тенденцію до зростання, незважаючи на зменшення їх у 2009-2010 роках під час фінансової кризи. Саме у цей період банківська система України втратила частину коштів юридичних та фізичних осіб і відповідний дефіцит ресурсів банки покривали за рахунок запозичення коштів на міжбанківському ринку.

Млрд грн

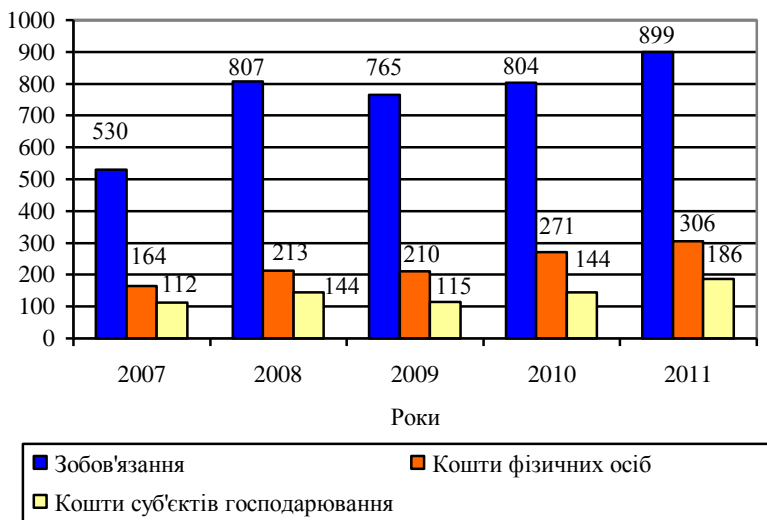

Рис. Х.4 – Динаміка зобов'язань банків України за 2007-2011 роки

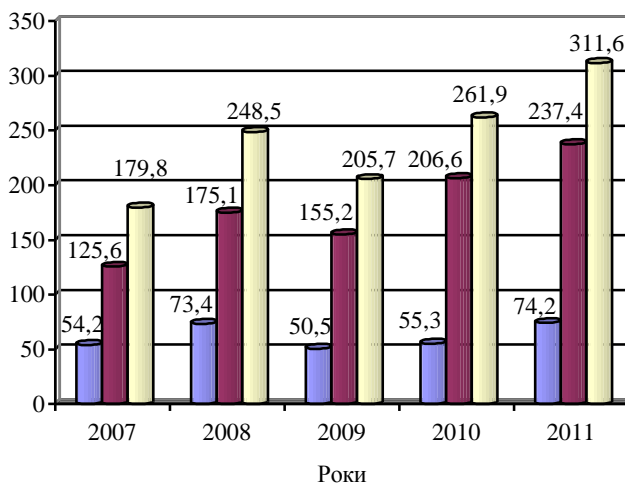
Важливою складовою ресурсного потенціалу комерційних банків є строкові кошти суб'єктів підприємництва та населення. Саме вони складають стабільну частину довгострокових ресурсів, які можна розміщувати на довготривалі терміни.

Строкові депозити юридичних осіб станом на 01.01.2010 року становили 50,5 млрд грн, а строкові депозити фізичних осіб – 155,2 млрд грн, що складає відповідно 15,1% та 20,1% в структурі

сукупних залучених коштів фізичних і юридичних осіб (таблиця X.2).

Протягом 2011 року строкові депозити суб'єктів господарювання зросли до 74,2 млрд грн з темпом приросту 46,9%, а кошти фізичних осіб відповідно до рівня 237,4 млрд грн з темпом приросту 53,0%. Динамічні зміни обсягів строкових депозитів за період 2007-2011 років показано на гістограмі (рисунок X.5).

Млрд грн

■ Строкові депозити юридичних осіб
■ Строкові депозити фізичних осіб
■ Всього депозитів

Рис. X.5 – Динаміка строкових депозитів у комерційних банках України за 2007-2011 роки

На **рисунок X.5** видно, що строкові депозити юридичних осіб у 2009-2010 роках збільшилися з 50,5 млрд грн до 55,3 млрд грн, а строкові депозити фізичних осіб відповідно зросли із 155,2 млрд грн до 206,6 млрд грн. Отже, у 2010 році банківська система почала відроджувати тенденції втрачені у 2009 році на депозитному ринку. І в цьому сенсі позитивним є збільшення

строкових депозитів як суб'єктів господарювання так і фізичних осіб.

Аналізуючи кошти суб'єктів господарювання в банківській системі, факт їх динамічного зростання після фінансової кризи, можна зробити висновок про тенденцію поліпшення фінансового стану вітчизняних підприємств та зростаючої довіри до вітчизняних банків. Динамічне зростання коштів фізичних осіб свідчить про зростаючу довіру населення до банківської системи України після кризового періоду.

Отже, під час фінансової кризи, у зобов'язаннях вітчизняних банків значно зросла частка запозичених ресурсів отриманих на міжбанківському ринку. Цей факт є свідченням того, що депозитний ринок не задовольняє вимог банківської системи України щодо залучення коштів фізичних та юридичних осіб, що особливо критично проявляється під час кризових явищ в економіці.

Одним із наслідків фінансової кризи в банківській системі України є перерозподіл коштів суб'єктів підприємництва та фізичних осіб між окремими комерційними банками. Слід особливо відзначити зростання частки державних банків на ринку депозитів під час фінансової кризи, що свідчить про зростаючу довіру населення до державних банків в умовах кризових явищ (рисунок X.6) [7].

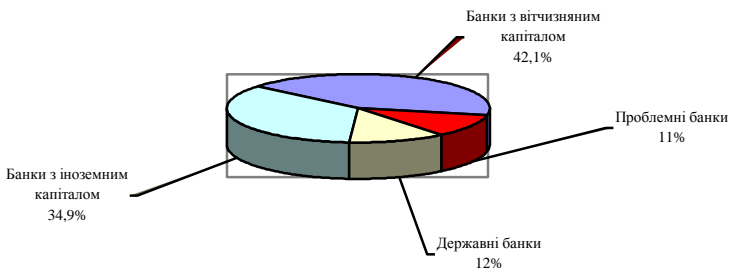

Рис. X.6 – Питома вага державних банків України на ринку депозитів станом на 01.01.2011

Питома вага ринку державних банків на депозитному ринку України станом на 01.01.11 складає 12%. Для порівняння лідер, банківської системи України ПАТ КБ „ПриватБанк” має 15,1% депозитів на даному сегменті ринку. Банки з вітчизняним капіталом утримують 42,1% ринку депозитів, а банки з іноземним капіталом 34,9%. У той же час 11% депозитів належать банкам, які втратили платоспроможність (**рисунок Х.6**) [8, с.145].

Традиційно комерційні банки в Україні займаються кредитуванням. Тому проаналізуємо діяльність банків України на кредитному ринку за період 2007–2011 років та спробуємо виявити певні тенденції, що заважають розвитку банківництва. У контексті фінансової безпеки банків, даний аналіз може представляти інтерес з точки зору прогнозування розвитку кредитного ринку в Україні та тенденцій розвитку проблемної кредитної заборгованості в банківській системі України.

Проаналізуємо сукупну величину кредитного портфеля банків України за період з 2007 по 2011 роки та розрахуємо дані **таблиці Х.3**, яка складена за статистичними матеріалами НБУ [6, с.67; 7].

Як, видно з **таблиці Х.3** кредитний портфель протягом 2009 – 2011 років повільно зростає. Наприклад, загальний обсяг кредитних вкладень за 2010 рік зріс лише на 7,7 млрд грн (1,01%) і становить станом на 01.01.2011 року – 755 млрд грн. У той же час за 2011 рік мало місце зростання кредитного портфеля до обсягів 825,3 млрд грн, що на 70,3 млрд більше ніж у 2010 році. Таким чином, протягом 2010-2011 років відбувалося поступове нарощення обсягів кредитного портфеля, втраченого під час фінансової кризи.

І дійсно, під час фінансової кризи у 2009 році, обсяг кредитного портфеля фізичних осіб у банківській системі України зменшився на 46,3 млрд грн, а темп спаду відповідно склав – 17,2%. За період кризи кредитний портфель фізичних осіб мав тенденцію до зменшення за рахунок знецінення гривні внаслідок зростання доларизації вітчизняної економіки на 9,8% та виникнення проблемної кредитної заборгованості в більшості банків. У 2010 році хоча і почали робитися спроби по відновленню кредитування фізичних осіб, успіху вони не мали, про що свідчить частка у структурі кредитного портфеля на рівні 24,7% та 21,2% у 2011.

Таблиця Х.3

Структура кредитного портфеля банків України за 2007–2011 роки

Показник	Станом на 01.01.08		Станом на 01.01.09		Станом на 01.01.10		Станом на 01.01.11		Станом на 01.01.12	
	Сума млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума млн грн	Питома вага, %	Сума млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %
Кредитний портфель всього	485368	100	792244	100	747348	100	755030	100	825320	100
1. Кредити, надані суб'єктам господарювання	276184	56,9	472584	59,7	474991	63,6	508288	67,3	580907	70,4
2. Кредити, надані фізичним особам	153633	31,7	268857	33,9	222538	29,8	186540	24,7	174650	21,2
3. Довгострокові кредити всього	291963	60,2	507715	64,1	441778	59,1	420061	55,6	426430	51,7
3.1. Довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	156355	32,2	266204	33,6	244412	32,7	262199	34,7	290348	35,2
4. Проблемні кредити	6357	1,3	18015	2,3	69935	9,4	84851	11,2	79292	9,6

У 2009 році, частка кредитів суб'єктів господарювання становила 63,6% і навіть мало місце зростання кредитного портфеля суб'єктів підприємництва на 2,4 млрд грн. За станом на 01.01.2012 року частка кредитів суб'єктам господарювання виросла

до 70,4% і фактично перевершила відповідний показник докризового періоду.

Частка кредитів, які надавались на міжбанківському кредитному ринку протягом періоду 2009–2011 років знаходилася практично на одному і тому ж рівні – 7% – 8%. У 2009 році спостерігаємо падіння обсягів міжбанківських кредитів до 6,7% у структурі кредитного портфеля.

Важливою частиною кредитного портфеля банків України є міжбанківські кредити. Для аналізу стану міжбанківського кредитування в Україні за статистичними даними НБУ [7] складемо **таблицю X.4** та розрахуємо питому вагу міжбанківських кредитів у загальному обсязі наданих кредитів банками України.

Таблиця X.4

Динаміка питомої ваги міжбанківських кредитів за 2008-2011 роки

Рік	Сума наданих міжбанківських кредитів, млн грн	Сума кредитів наданих банками всього, млн грн	Питома вага міжбанківських кредитів у загальній кількості наданих кредитів банками України, %
2008	50803	792244	6,4
2009	49819	747348	6,7
2010	60202	755030	8,0
2011	69763	825320	8,5

Як бачимо за даними **таблиці X.4** обсяги міжбанківських кредитів протягом 2008 – 2011 років не визначились чіткою тенденцією. Однак, їх питома вага протягом чотирьох років мала тенденцію до незначного зростання. Так, в 2009 році під час світової фінансової кризи банки зменшили кредитування між собою, що призвело до падіння обсягів міжбанківських кредитів на -984 млн грн. У наступному році банки відновили роботу в такому напрямку кредитування, про що свідчить зростання в 2010 році обсягів міжбанківських кредитів на 10383 млн грн, а в 2011 році відповідно – ще на 9561 млн грн. Загальне зростання за 4 роки склало 18960 млн грн.

Обсяги міжбанківських кредитів протягом 2008 – 2011 років, як уже було відмічено не визначились чіткою динамікою зростання чи спадання. Причиною тому світова фінансова криза, тому їх питома вага протягом чотирьох років мала тенденцію до повільного зростання, хоча із деякими провалами. Так, в 2009 році під час світової фінансової кризи банки зменшили кредитування на міжбанківському кредитному ринку в зв'язку з подорожчанням кредитів процентні ставки зростали. У 2010 році комерційні банки відновили роботу на міжбанківському ринку, чому сприяла ситуація із зниженням вартості кредитів. У 2011 році ринок міжбанківського кредитування запрацював активніше, хоча і не було досягнуто обсягів докризового періоду.

На **рисунку X.7** графічно покажемо динаміку кредитного портфеля, міжбанківських кредитів та їх частки в сукупних кредитах наданих вітчизняними банками.

Рис. X.7 – Динаміка міжбанківських кредитів та їх частки в кредитному портфелі банків України за 2008-2011 роки

Не можна не помітити подібність у тенденціях надання міжбанківських кредитів та кредитів в економіку комерційними банками. Як бачимо на **рисунку X.7**, з кожним роком відбувається

збільшення обсягу кредитів, наданих в економіку (за виключенням кризового 2009 року), що відповідно призводить до збільшення попиту на міжбанківські кредити для задоволення потреб клієнтів у кредитних ресурсах, і як результат призводить до росту обсягів міжбанківських кредитів. Тому можна стверджувати, що зростання обсягів кредитів, наданих суб'єктам підприємництва та фізичним особам, призводить до зростання обсягів міжбанківського кредитування.

Як видно на **рисунку X.8**, основну частину в портфелі міжбанківського кредитування банків України займають кредити до одного року. За 2011 рік їх питома вага становила 93,8 %. Найбільша частка таких кредитів спостерігалась у 2010 році і складала 96 %. Найменшим попитом користуються кредити понад 5 років. Середнє значення їхньої питомих ваги складає – 1,4 % [2; 3].

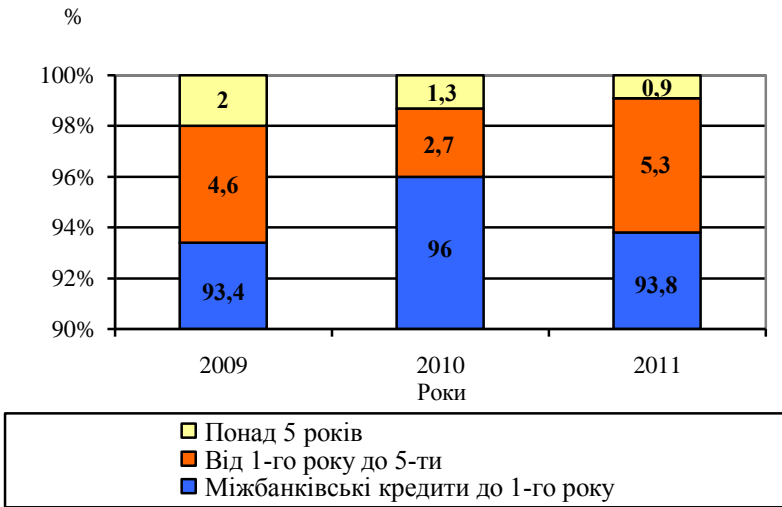

Рис. X.8 – Динаміка структури міжбанківських кредитів за терміном надання з 2009 по 2011 рік

У структурі міжбанківських кредитів за видом валют переважають долар США та євро (**рисунок X.9**). Зокрема, питома вага першої валюти в міжбанківському кредитному портфелі за

2011 рік складає 81 %. В середньому з 2009 по 2011 рік питома вага міжбанківських кредитів у доларах США складає 77,7 %. Відповідно питома вага міжбанківських кредитів в євро коливалась від 24,5 % в 2009 до 22 % в 2010 році. У 2011 році значення цього показника склало 17,5 % [9; 10].

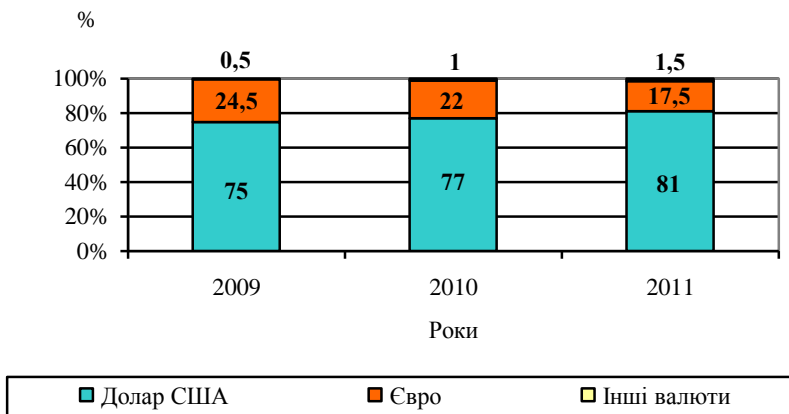

Рис. X.9 – Динаміка структури міжбанківських кредитів за видом валюти за 2009-2011 роки

Ключовим моментом у визначенні ролі міжбанківського кредиту у формуванні ресурсної бази комерційних банків є питання його призначення. Специфіка міжбанківського кредиту полягає насамперед у можливості оперативного одержання коштів банками, в яких виникла потреба в додаткових ресурсах. Комерційні банки, які нормально функціонують, використовують міжбанківський кредит як інструмент регулювання власної ліквідності та платоспроможності.

За сучасних умов міжбанківський кредит є практично єдиним інструментом, використовуючи який, комерційні банки можуть реально розв'язувати проблеми поточної ліквідності та додержання окремих економічних нормативів, що регулюють банківську діяльність.

Розглянувши систему рефінансування Національного банку України, бачимо, що в нашій країні, як і в інших країнах

переважають короткострокові інструменти, а саме операції РЕПО у 2011 році (**рисунок X.10**).

Це є свідченням того, що більшість комерційних банків в Україні мають потребу в короткострокових кредитах для підтримання ліквідності в середині операційного дня. Зважаючи на світовий досвід, бачимо, що саме для забезпечення безперебійності функціонування платіжної системи та для підтримання ліквідності банків необхідне використання внутрішньоденних кредитів.

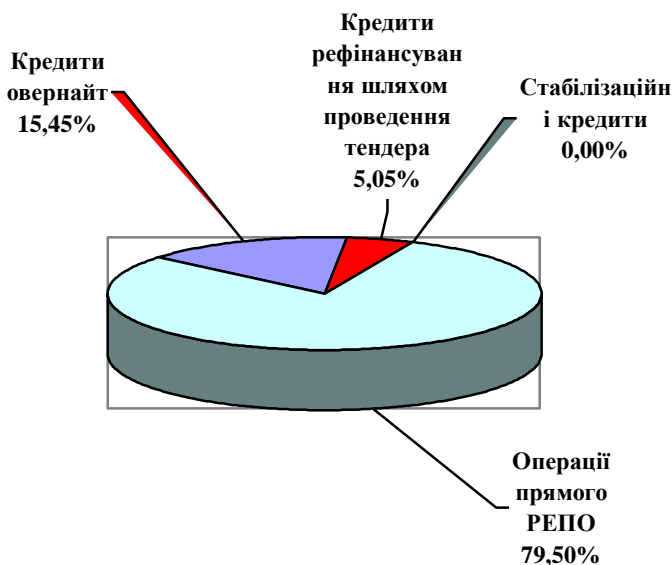

Рис. X.10 – Структура кредитів наданих НБУ для підтримки ліквідності банків у розрізі інструментів станом на 01.01.2012

Протягом червня–серпня 2009 року двічі знижувалась облікова ставка, яка визначалась як базова ставка щодо інших процентних ставок Національного банку України (**рисунок X.11**). Так, з 15.06.2009 р. було знижено розмір облікової ставки з 12,0 до 11,0% річних, а з 12.08.2009 р. – до 10,25% річних [9].

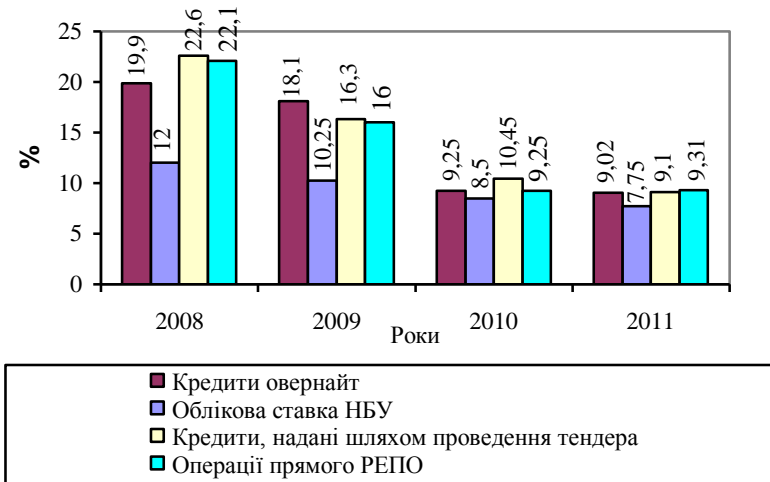

Рис. X.11 – Динаміка процентних ставок за міжбанківськими кредитами та облікової ставки НБУ за 2008-2011 роки

У січні 2009 року Національний банк України надавав кредити рефінансування лише за зобов'язаннями, взятими на себе до 01.01.2009 р., з огляду на наявність статті 86 Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік", згідно з якою рефінансування банків мало здійснюватись у порядку, затвердженому Національним банком України разом із Кабінетом Міністрів України. На виконання зазначеної статті закону було прийнято спільну постанову Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 29.01.2009 р. № 44 "Про порядок рефінансування банків у період фінансово-економічної кризи" і лише з 30 січня 2009 року було відновлено проведення операцій з підтримання ліквідності банків з використанням постійно діючих механізмів.

Упродовж 2009 року середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування знизилася на 4,3 процентного пункту (з 17,0% річних у січні до 12,7% річних у грудні), у тому числі за [9]:

- кредитами рефінансування, наданими шляхом проведення тендера, – на 6,3 процентного пункту (з 22,6% річних у лютому до 16,3% річних у грудні);

- за операціями прямого репо (розрахунково) – на 6,1 процентного пункту (з 22,1% річних у лютому до 16,0% річних у грудні);

- за стабілізаційними та іншими короткостроковими кредитами, які надавалися банкам під програми фінансового оздоровлення, – на 1,0 процентного пункту (з 17,1% річних у січні до 16,1% річних у грудні).

Середньозважена процентна ставка в цілому за 2009 рік за кредитами овернайт становила 18,1%, за операціями з обміну іноземної валюти на національну валюту (своп) – 23,1% річних, за довгостроковими кредитами – 11,75% річних. У цілому за рік середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування була позитивною відносно інфляції і становила 16,7% річних (за 2008 рік – 15,3% річних) [10].

Підтримання ліквідності банків Національним банком України упродовж 2009 року забезпечувалося шляхом надання банкам кредитів овернайт через постійно діючу лінію рефінансування, кредитів рефінансування строком до 14, 90 та 365 днів, стабілізаційних кредитів, операцій прямого репо, операцій з обміну іноземної валюти на національну валюту (своп), а також інших короткострокових та довгострокових кредитів.

Для завершення процесу розмежування функцій регулювання Національним банком України грошово-кредитного ринку через інструменти монетарної політики та кредитної підтримки банків з метою їх фінансового оздоровлення було прийнято Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України та Технічний порядок проведення Національним банком операцій з банками (набрали чинності з 06.06.2009 р.), згідно з якими:

- Національний банк України підтримував короткострокову ліквідність банків для покриття тимчасових розривів їх ліквідності у разі вичерпання ними інших можливостей підтримання ліквідності;

- зменшено максимальний термін рефінансування шляхом проведення тендерів з підтримання ліквідності банків з 365 до 90 днів, та операцій репо – з 60 до 30 днів;

- оптимізовано перелік забезпечення за кредитами рефінансування та виключено ті фінансові інструменти, які не знайшли поширення на фондовому ринку;

- відмінено проведення операцій з обміну іноземної валюти на національну валюту (своп) тощо.

Із 17.05.2009 р. набрало чинність Положення про кредитну підтримку Національним банком України банків України в разі реальної загрози стабільності їх роботи. Ним визначено порядок надання кредитів банкам, які розробили програми фінансового оздоровлення, та порядок пролонгації наданих Національним банком України кредитів.

Загальний обсяг операцій рефінансування банків у 2009 році становив 64,4 млрд грн (у 2008 році – 169,5 млрд грн). При цьому через механізм постійно діючої кредитної лінії рефінансування овернайт було надано кредитів на суму 12,7 млрд грн, або 19,8% від загальної суми рефінансування (у 2008 році – 91,8 млрд грн, або 54,2%), кредитів рефінансування через тендер – 1,2 млрд грн, або 1,9% від загальної суми рефінансування (у 2008 році – 15,2 млрд грн, або 9,0%), через операції своп з іноземною валютою – 1,4 млрд грн, або 2,2% від загальної суми рефінансування (у 2008 році – 2,6 млрд грн, або 1,5%), через операції прямого репо – 0,5 млрд грн, або 0,7% від загальної суми рефінансування (у 2008 році – 23,1 млрд грн, або 13,6%), шляхом надання стабілізаційних кредитів та інших короткострокових кредитів на основі програми фінансового оздоровлення – 46,9 млрд грн, або 72,8% від загальної суми рефінансування (у 2008 році – 36,8 млрд грн, або 21,7%), довгострокових кредитів – 1,7 млрд грн, або 2,6%. За 2009 рік було повернено кредитів на загальну суму 39,8 млрд грн (у 2008 році – 110,4 млрд грн) [9; 10].

Протягом 2010 року НБУ тричі знижував облікову ставку: з 08.06.2010 р. було знижено розмір облікової ставки з 10,25 до 9,5% річних, з 08.07.2010 р. – до 8,5%, а з 10.08.2010 р. – до 7,75% річних [9].

У 2010 році середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування суттєво знизилася з 13,15% річних у січні до 10,42% річних у грудні, тобто на 2,73 процентного пункту, У тому числі в розрізі інструментів [10]:

- за кредитами овернайт на – 7,75% (з 17,0% до 9,25%);

- за кредитами рефінансування, наданими шляхом проведення тендера, – на 6,3% (з 16,48% річних у лютому до 10,45% річних у грудні);

- за операціями прямого репо (розрахунково) – на 0,25 процентного пункту (з 9,5% річних у лютому до 9,25% річних у грудні);

- за стабілізаційними та іншими короткостроковими кредитами, які надавалися банкам під програми фінансового оздоровлення, – на 4,89% (з 13,14% річних у січні до 8,25% річних у грудні).

У цілому за 2010 рік середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування була позитивною відносно інфляції і становила 11,62% річних (за 2009 рік – 16,7% річних) [10].

Надаючи кредити комерційні банки тим самим стимулюють діяльність суб'єктів підприємництва, тобто відіграють важливу роль в розвитку економіки України. Динаміку кредитів, наданих вітчизняними банками суб'єктам господарювання та фізичним особам, за останні п'ять років, покажемо за допомогою гістограми на **рисунок X.12**.

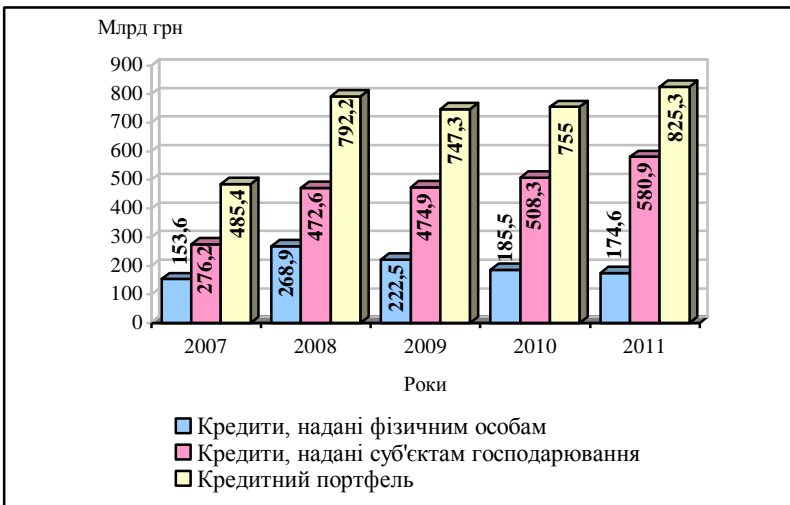

Рис. X.12 – Динаміка кредитного портфеля у розрізі кредитів наданих суб'єктам господарювання та фізичних осіб за 2007–2011 роки

Як видно на **рисунку X.12** спостерігається чітка тенденція збільшення обсягів кредитування фізичних осіб, суб'єктів господарювання і відповідно кредитного портфеля в цілому на протязі 2007– 2011 років. Проте, під час фінансової кризи у 2009 році спостерігається зменшення показників кредитного портфеля і тільки обсяги кредитного портфеля суб'єктів господарювання мали тенденцію до незначного зростання.

За даними статистичної звітності НБУ [7] побудуємо графік динаміки кредитного портфеля банків України у розрізі строковості кредитів за 2003–2011 роки та покажемо його на **рисунку X.13**.

Рис. X.13 – Динаміка кредитного портфеля банків України у розрізі строковості кредитів за 2003– 2011 роки

На **рисунку X.13** видно тенденцію до зміни структури кредитного портфеля вітчизняних банків на користь довгострокового кредитування в банківській системі України. Як бачимо простежуються зміни обсягів довгострокового кредитування, які сталися в кінці 2004 року і довгострокові кредити стали переважати короткострокові. Найбільше зростання

довгострокових кредитів у банківській системі України було у 2008 році (зафіксовано їх максимальне зростання до 507,7 млрд грн).

Під час фінансової кризи у 2009 році обсяги довгострокового кредитування зменшилися на – 65,9 млрд грн, а короткострокові кредити зросли лише на 20,8 млрд грн. Фінансова криза, продемонструвала, що вітчизняним банкам необхідно активно працювати над залученням довгострокових ресурсів. Тенденція зменшення обсягів довгострокового кредитування (до 420,1 млрд грн) і зростання короткострокового (до 334,9 млрд грн) продовжувалась протягом всього 2010 року. У 2011 році спостерігаємо максимальне зближення короткострокових (426,4 млрд грн) та довгострокових кредитів (398,9 млрд грн).

Динаміка проблемних кредитів у банківській системі України показана на **рисунку X.14**. У період 2007–2008 років величина проблемних кредитів зростає в допустимих межах (до 5% у структурі кредитного портфеля), що є закономірним процесом при зростанні кредитного портфеля. Протягом 2008 року зростання проблемної кредитної заборгованості до 18 млрд грн, склало у структурі кредитного портфеля банків України частку лише 2,3%.

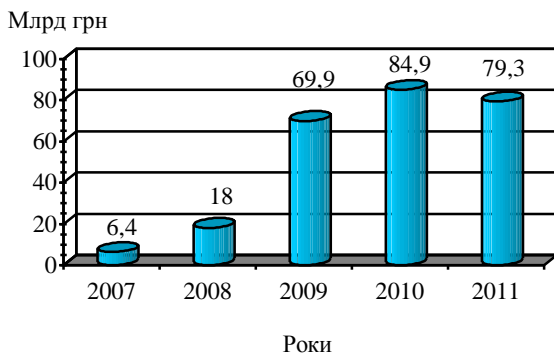

Рис. X.14 – Динаміка проблемних кредитів в банківській системі України за 2007–2011 роки

У 2009 році обсяги проблемних кредитів зросли до 69,9 млрд грн, що в структурі кредитного портфеля банків України станом на 01.01.2010 року складає 9,4% і є індикатором поганої якості кредитного портфеля комерційних банків. Ще більше

ситуація з проблемними кредитами загострилася у 2010 році, коли їх обсяги сягнули позначки 84,9 млрд грн, що в структурі кредитного портфеля складає 11,2%. Натомість, у 2011 році обсяги проблемних кредитів зменшилися до 79,3 млрд грн, що складає частку у структурі кредитного портфеля – 9,6%

На **рисунку X.15** покажемо динаміку частки проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля українських банків за 2007-2011 роки.

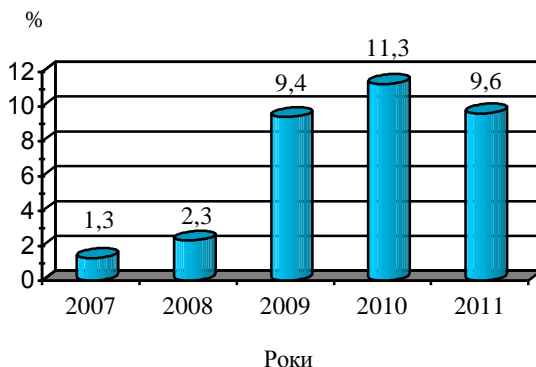

Рис. X.15 – Динаміка частки проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля банків України протягом 2007– 2011 років

У 2009 році банківська сфера зазнала суттєвого впливу світової економічної кризи, як наслідок, скорочення активної діяльності банків, зменшення ресурсної бази, збільшення частки проблемних кредитів та одержання збитків. За результатами діяльності банкірів, 2009 рік приніс їм збитки в розмірі 38,4 млрд грн, що пов'язані із прискореним зростанням витрат (181,4 млрд грн), порівняно із доходами (143,0 млрд грн) в 3,4 раза. Обсяги депозитів, залучених у резидентів, скоротилися на 6,9 % у 2009 році порівняно із їх зростанням на 26,7% у 2008 році. У той же час, кредитна активність банків протягом 2009 року скоротилася на 1,5%, тоді як у 2008 році темпи зростання кредитів становили 72%. Таким чином, у 2010-2011 роках банки України поступово

відновлюють довіру населення та повертаються до надання всього спектру банківських послуг.

Капітал як фундамент банківської діяльності визначає та впливає на стан основних фінансових показників банку:

- вітчизняне банківське законодавство накладає обмеження на обсяг активних операцій та рівень їх ризику, відповідно до обсягу капіталу (економічні нормативи Н2 та Н3);

- між банківським капіталом та фінансовою ефективністю банку існує пряма залежність. Підтвердженням цьому є як вище зазначене, так і дослідження провідного вітчизняного вченого Г. Карчевої [11, с.16];

- капітал є одним із визначальних внутрішніх факторів, що впливають на рівень ліквідності банку.

На нашу думку кожен з описаних аспектів також впливає на рівень платоспроможності банку.

У той же час низький рівень капіталізації банківської системи України призводить до витіснення вітчизняних банків іноземними. Недостатність фінансових ресурсів у банківському секторі затримує економічне зростання країни. Власний капітал українських банків у 2009 році становив 126200 млн грн, що складає 13,8% до ВВП країни. Цей показник суттєво зріс порівняно з 2007 роком, коли він знаходився на рівні 11,4% до ВВП держави (рисунки X.16).

Слід зазначити, що такий рівень є низьким порівняно із зарубіжними країнами. Капіталізація російських банків на сьогоднішній день складає 80 млрд євро, банків США – 496 млрд євро, Франції – 390 млрд євро, Німеччини – 354 млрд євро, Великої Британії – 350 млрд євро, Іспанії – 210 млрд євро, Нідерландів – 112 млрд євро, Швейцарії – 100 млрд євро [13].

Протягом 2007–2011 років спостерігаємо перевищення темпів зростання власного капіталу вітчизняних банків порівняно з темпами зростання ВВП. Незважаючи на те, що зберігається тенденція до зростання вищевказаного показника, рівень капіталізації банківської системи є недостатнім. Для порівняння слід зазначити, що в деяких європейських країнах співвідношення власного капіталу до ВВП є практично вдвічі вище. Національний банк України, відповідно до статті 2 Закону України “Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України”,

станом на 15.01.2010 р. здійснив викуп державних облігацій України у ПАТ “Родовід-Банк”, ПАТ “Укргазбанк” та АКБ “Київ” на загальну суму 11 372,04 млн грн. У тому числі початково на фактичну націоналізацію банку “Київ” було спрямовано 3,565 млрд грн (частка держави 99,94% у статутному капіталі даного банку); “Укргазбанку” – 3,1 млрд грн (частка держави – 87,72%) та банку “Родовід” – 2,809 млрд грн (частка держави – 99,97%) [14–16].

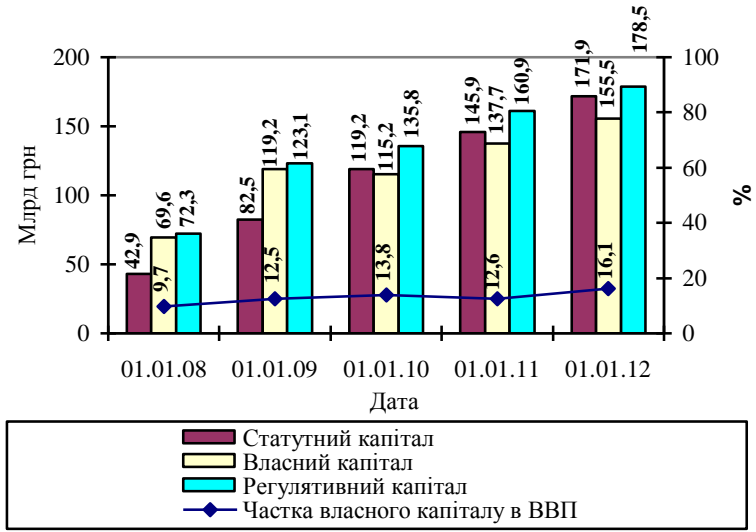

Рис. X.16 – Рівень капіталізації банківської системи України за 2007-2011 роки (складено за даними [12])

За станом на 01.01.2010 р. із 17-ти банків 1 та 2 груп, яким було встановлено уточнені суми і терміни до капіталізації, 12 банків повністю виконали вимоги Національного банку України; по 3 банках терміни докапіталізації продовжено; докапіталізація 1 банку триває; 1 банк не повною мірою виконав вимоги Національного банку України щодо докапіталізації.

Поряд з цим з 31 банку 3 та 4 груп, які мали докапіталізуватися, 21 банк (у т. ч. 2, у яких призначено тимчасові адміністрації) у повному обсязі виконали вимоги Постанови № 394 щодо збільшення розміру регулятивного капіталу відповідно до затверджених обсягів та строків, 10 банків не повною мірою вико-

нали вимоги щодо докапіталізації, однак ними вживаються необхідні заходи щодо забезпечення виконання вимог Національного банку України повною мірою.

Аналіз регіональних процесів концентрації капіталу свідчить, що регіональні банки розвивались нерівномірно. Так, на початок 2009 року частка банків, розташованих у м. Києві та Київській обл., становила 61,54%, а станом на початок 2010 р. – 63,19%. В 11 областях України зовсім відсутні місцеві банки – юридичні особи. Досить високі позиції за показником концентрації банків – юридичних осіб є в Дніпропетровській обл. (7,14%), Донецькій (6,04%) та Харківській (5,49%) областях. У Львівській області частка банків – юридичних осіб становить 2,74% банківської системи України. Це свідчить, з одного боку, про домінування в регіонах філій великих банків, а з другого – про низький рівень економічного потенціалу більшості регіонів України [12].

Важливими показниками капіталізації банків є економічні нормативи капіталу. Динаміку нормативу адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності – Н2) наведено на **рисунку X.17**.

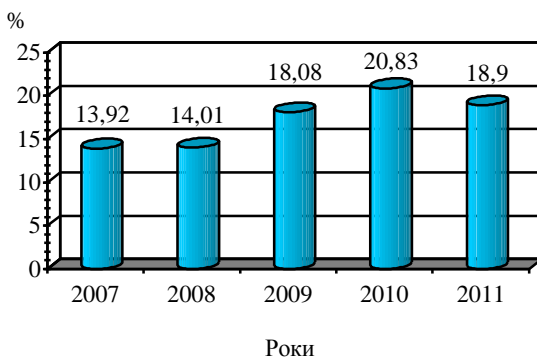

Рис. X.17 – Динаміка нормативу адекватності регулятивного капіталу банків

Як видно за даними **рисунку X.17**, банки дотримуються нормативного значення показника платоспроможності. Упродовж 2007–2011 років значення цього показника було практично

стабільним і перебувало на рівні вище за 14%. У 2009 році значення показника суттєво зросло до 18,08%, причому таке зростання спостерігається із серпня 2009 р. З одного боку, це є наслідком зменшення активних ризикових операцій, що проводять банки України, з другого – наслідок зростання регулятивного капіталу банків.

Стосовно нормативу співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (НЗ), то довготривалу тенденцію відстежити не можливо, оскільки помінявся методичний підхід до його розрахунку. Проте, за даними 2009 р., можна констатувати, що значення цього показника по банківській системі України перевищує нормативне значення НБУ і становить станом на 01.01.2010 р. 13,91% та має тенденцію до зростання (на 01.01. 2009 р. – 11,82%).

У процесі дослідження проблеми достатності капіталу необхідно перш за все звернути увагу на його значення для самого банку. Адже капітал забезпечує кошти, необхідні для створення і функціонування банку, захищає банк від банкрутства, компенсуючи втрати від різноманітних ризиків, підтримує довіру клієнтів до банку і не дає підстав кредиторам засумніватися в його фінансовій стійкості, є регулятором зростання банку і масштабів його роботи на ринку, забезпечує засоби для розширення діяльності шляхом купівлі нового устаткування, програмних продуктів, фінансування нових видів послуг. Тобто щоб обмежити ризик банкрутства, підтримати довіру до банку з боку клієнтів, забезпечити зростання банку в майбутньому, керівникам банку треба навчитися управляти капіталом банку, де головне – уміння підтримувати на достатньому рівні обсяг його капіталу.

За умов фінансової кризи питання вибору джерел капіталізації набули особливої гостроти. Застосування капіталізації прибутку в умовах економічної кризи – проблематичне. Оскільки станом на 01.10.2009 р. банківська система зазнала збитків у розмірі 20 943 905 тис. грн. Якщо проаналізувати фінансові результати діючих банків України, то у 64 спостерігалися збитки, з них у 12 банків – з 1 групи, 10 банків – з групи 2, 11 банків – з групи 3 та 31 банку з групи 4. Причому найсуттєвіших збитків зазнали банки 1 групи, загальний фінансовий результат цієї групи становив 58,99% збитків банківської системи України; та банки 2 групи, загальний фінансовий результат групи становив відповідно

18,86%. Найменше збиткових банків представлено у 4 групі (із загальної кількості – 121 банк – 90 банків отримали прибутки), хоча їх частка у збитках банківської системи становить 11,19%. Найменша частка збитків у банків 3 групи – 10,96% [12].

До кризи в умовах бурхливого економічного піднесення комерційні банки здійснювали активне кредитування. Проте, як виявилося, обсяг виданих позик вітчизняними банками перевищував акумульовані кошти на депозитах у 2,24 рази, при цьому кредитів в американській валюті видано у 2,8 раза більше, ніж залучено валютних ресурсів на депозитах. Диспропорції між активами та пасивами банків виявилися у превалюванні короткотермінових зобов'язань у структурі ресурсної бази та довготермінових кредитів у структурі активів.

Коефіцієнт співвідношення довготермінових депозитів і довготермінових кредитів, спрямованих в українську економіку, у жовтні 2008 р. Склав лише 0,35, тоді як 2004 р. – 0,81. Ці розбіжності свідчать про те, що вітчизняні банки кредитували економіку швидше, ніж українці нагромаджували заощадження.

За таких умов розширення ресурсної бази можна було здійснити або за рахунок збільшення власного капіталу, або за рахунок кредитів, чим і скористалася переважна кількість банків, збільшивши своє боргове навантаження у 2,8 раза, або на 25,3 млрд доларів за період 2007-2008 рр. Тому у кризовому 2009 році вітчизняні банки вимушені були повернути своїм іноземним кредиторам близько 17 млрд доларів. У такій ситуації чимало банків змушені звертатися за допомогою до уряду, можливості якого обмежені. Від того, як він розподілить ресурси між ними, буде залежати, з якими втратами вийде з кризи національна банківська система [17, с.204].

На першому етапі розриви між зобов'язаннями та ресурсами банків, НБУ намагався подолати за допомогою рефінансування. Активне використання цього інструменту спричинило жваву політичну дискусію і було сприйняте доволі неоднозначно. З одного боку, НБУ діяв відповідно до обставин. Багато банків, яким були надані кредити, обслуговують бюджетні і пенсійні платежі, тому їх падіння спричинило б широке соціальне невдоволення.

З іншого боку, ефективність інструменту рефінансування частково була знижена не зовсім зрозумілими діями регулятора, оскільки:

- значну частину грошей отримали банки, які не мали нагальних проблем з ліквідністю;
- значна частина позик спрямовувалася установам, від яких Нацбанку варто було б вимагати здійснення рекапіталізації за рахунок акціонерів та ін.

Загалом використання механізму рефінансування дало змогу регулятору підтримати відносну стабільність банківської системи. Однак цей інструмент є ефективним тільки для подолання тимчасових розривів між активами та пасивами банків.

У ситуації, коли цей розрив стає структурним і хронічним, рефінансування не може вирішити ці проблеми, оскільки наповнення банків порожніми грошми – це прямий шлях до гіперінфляції. У таких умовах треба бути готовим до використання більш радикальних методів підтримки банківської системи – від рекапіталізації до повної націоналізації.

Можливість участі держави у рекапіталізації була законодавчо закріплена ще у жовтні 2008 р. Прийнятий тоді антикризовий закон запроваджував механізм рекапіталізації вітчизняних банків за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій, що й дало змогу залучити кредит МВФ на суму 16,4 млрд доларів.

Законодавчі норми рекапіталізації були деталізовані двома урядовими постановами. Так, на державну підтримку можуть розраховувати тільки банки, створені або перетворені у ВАТ, у яких введена тимчасова адміністрація або куратор. У Держбюджеті на 2009 р. було закладено 44 млрд грн на рекапіталізацію. У перерахунку на душу населення, кожен українець повинен "сплатити" майже по 1 тисячі гривень, щоб допомогти банківській системі розплатитися за допущені нею помилки.

На державні гроші претендували такі фінансові установи з тимчасовою адміністрацією: "Укрпромбанк", банки "Надра", "Родовід Банк", "Київ", а також ті, що претендували на рекапіталізацію: "Укргазбанк", "Імексбанк" та "Фінанси та Кредит". Уряд увішов до складу акціонерів "Родовід Банку", "Укрпромбанку" та банку "Надра". При цьому лише останні два отримали від держави від 8 до 12 млрд грн [17, с.205].

З одного боку, сума, що виділяється, явно недостатня для підтримки банківської системи, оскільки пік визнання неплатоспроможності припаде на наступні два квартали. Якщо ж уряд задовольнить усі заявки негайно, то гроші вичерпаються уже зараз. Для того, щоб з'ясувати, в яких банків більше шансів пережити кризу, проаналізуємо приріст власного капіталу банків у відсотках та їх прибутковість в першому кварталі 2009 р.

Ті фінансові установи, які, попри кризу ліквідності й погіршення якості кредитних портфелів, знайшли кошти для збільшення капіталу, можна вважати, пройшли тест на кризостійкість. Серед таких [18-25]:

- Укрексімбанк (+3,7 млрд грн капіталу, або +81,8 %);
- Банк Ренесанс Капітал (+105 млн грн, або 68,9 %);
- банк "Форум" (+551 млн грн, або 29,3 %);
- СЕБ Банк (+81 млн грн, або 27 %).

Прибутковість банку – важливий показник, який свідчить про ситуацію в установі та його надійність. Багато великих і найбільших українських банків у першому кварталі 2009 р. зафіксували збитки, деякі залишилися з прибутком – зокрема за рахунок маніпуляцій зі звітністю. У 2006-2008 рр. Банківський бізнес в Україні був високоприбутковим. Дохідність бізнесу сягала 60-70%. 2008 р. став найрезультативнішим для української банківської системи за всю історію її існування – банки заробили 7,3 млрд грн чистого прибутку [18-25].

У першому кварталі 2009 р. ситуація різко змінилася. Значні збитки – здебільшого у великих фінустанов:

- Укрпромбанку (– 4,4 млрд грн у I кварталі);
- УкрСиббанку (– 851 млн грн);
- Надра Банку (– 557 млн грн).

Збитковість переважно пояснюється зростанням прострочень за кредитами. Втім, не всі банки показали значні збитки в першому кварталі цього

року. Досить великий чистий прибуток у січні – березні 2009 р. отримали:

- Ощадбанк – 439,279 млн грн;
- Приватбанк – 339,389 млн грн;
- Сітібанк (Україна) – 182,742 млн грн;
- Каліон Банк Україна – 128,629 млн грн.

Прибуток Ощадбанку (439 млн грн) – найвищий в усій банківській системі в першому кварталі цього року. Однак прибутковість фінустанови в період кризи зовсім не є наслідком високої якості її кредитного портфеля, оскільки Ощадбанк фактично є розрахунковою касою Кабміну. 60% його кредитного портфеля становлять позички Нафтогазу України, тому прострочення за кредитами в Ощадбанку багато в чому залежать від своєчасного погашення позик Нафтогазом [17].

Багато середніх і малих банків також одержали прибуток у першому кварталі, причиною чого став їх мізерний кредитний портфель, а отже, їхні спекуляції на валютному ринку наприкінці минулого.

Банкіри й аналітики вважають, що ситуація на банківському ринку тимчасово стабілізувалася. У квітні 2009 р. вперше з початку року спостерігався чистий приплив коштів населення до банківської системи: українці довірили банкам понад 1 млрд грн. Однак приплив коштів фізичних осіб у систему зовсім не означає, що фінансова криза в країні досягла дна і восени 2009 р. банки почнуть відновлюватися.

Сьогодні фінансова система країни повертається до стану початку 2000-х: банки займаються обслуговуванням компаній своїх акціонерів, поточних рахунків населення й бізнесу, а кредитуванням займаються лише одиниці. Але якщо в 2001-2003 рр. банки цілком непогано існували в таких умовах, то нинішня ситуація для них небезпечна. Разом зі скороченням кредитного портфеля зменшуються й доходи банків: позичальники поступово погашають свої борги і потік відсотків (велике джерело доходу для банків) всихає. При цьому навіть невеликий приплив депозитів у фінансову систему мало вплине на розміри кредитного портфеля банків: ставки за депозитами подолали позначку у 26% річних у гривні, при цьому сьогодні небагато позичальників готові кредитуватися під ринкові ставки (мінімум 28-30 %).

Банкрутства ослаблених банків не будуть швидкою процедурою. Найімовірніше, НБУ продовжить впроваджувати тимчасові адміністрації в банках, що зазнають гострих фінансових труднощів, щоб не провокувати паніку серед вкладників і зберегти кошти в проблемних установах.

Участь держави у рекапіталізації банків підтримала банківську систему, однак не була ефективною. Для ефективнішого використання ресурсів уряду та НБУ варто було б:

- активніше спонукати власників банків до рекапіталізації установ власними силами. У цьому контексті вкрай неоднозначним є рішення НБУ рекомендувати уряду капіталізувати установи, за якими стоять потужні українські фінансово-промислові групи;

- відмовитися від допомоги банкам, які не мають у структурі пасивів значної частки депозитів фізичних осіб і які створені для вирішення локальних завдань. Криза повинна була очистити систему від таких структур, однак цього не відбулося;

- законодавчо обмежити участь держави у рекапіталізації банків з іноземним капіталом, материнські структури яких мають можливість самостійно підтримувати дочірні установи.

Отже, сучасній банківській діяльності притаманні такі ознаки як динамічність розвитку; чутливість до психологічних факторів; наявність широкого кола конкурентів, діяльність яких виходить за межі ринку банківських послуг; висока залежність від соціально-економічних та суспільно-політичних подій в державі та світі. Щодо конкуренції, то вона все більше визначає пріоритети банківської діяльності в наш час.

Погоджуємося з думкою Тищенко О. М., що конкуренція в банківській сфері не тільки взаємопов'язана з економікою, а й впливає як на внутрішню, так і на зовнішню політику держави. Це обумовлюється тим, що у розвинутих країнах із ринковою економікою вся приватна фінансово-кредитна сфера тисячами шляхів зрощується зі сферою державних фінансів. Як результат, в цій загальній фінансовій інтеграції виразно вимальовується володарююче і керівне ядро у вигляді банківського, промислового та державного капіталу [17, с.20].

У той же час в 1990-х роках, у період масового створення банків, конкуренція була практично відсутня, проте банкрутство мало місце. Так за всю історію незалежної України, не враховуючи подій 2009 року збанкрутувало близько двох десятків банків. Серед них – як великі системні банки (АПБ “Україна”), так і дрібні (“Ліс банк”, Християнський банк, банк “Денді” тощо). Однією з причин їхнього краху називають непристосованість нових фінустанов до швидких змін ринкових умов.

Зокрема, на суперризиковій стратегії залучення капіталу погорів один із найбільших банків Закарпаття – “Лісбанк”, що обслуговував інтереси тресту “Закарпатліс”. На початку 1990-х, коли девальвація українських карбованців вимірювалася тисячами, “Лісбанк” активно залучав депозити за ставкою 300–400% і вище. У 1994–1995-му темпи зростання цін знизилися, однак депозити довелося віддавати за старими, гіперінфляційними ставками. Більше того, “Лісбанк” і далі залучав гроші в населення під високі відсотки. Втім, не виключено, що тоді керівництво банку вже цілком усвідомлювало, що не зможе повернути депозити. За неофіційними даними, напередодні банкрутства заощадження структури були видані пов’язаним з нею особам. У підсумку, майно “Лісбанку” було продане за безцінь.

Ефективній роботі комерційних банків заважало й те, що деяких важливих підрозділів у банках просто не існувало, оскільки за радянських часів, за централізованого управління, у них не було потреби. Наприклад, багато банків не мали казначейств, які управляли грошовими потоками й валютними позиціями, проводили міжбанківські операції.

На початку 1990-х українські банки заробляли гроші мало не на торгівлі повітрям. Наприклад, тоді було достатньо вигідно торгувати міжбанківськими ресурсами. Вартість грошей на міжбанку сягала 400–500% річних, при цьому доступ до міжбанківського фінансування мали не всі фінструктури. Крім того, в 1990-х можна було отримати кредит на посівну під 20% річних (аграрні кредити фінансувалися за рахунок держпрограм і видавалися під дуже низькі ставки).

Також банки займалися валютними спекуляціями. Зокрема, досить прибутковим бізнесом вважався перепродаж валюти, купленої за офіційним курсом, що був у десятки разів нижчим за ринковий.

Багато в чому стратегія розвитку вітчизняних банків в 1990-х схожа на нинішній кризовий стан справ деяких установ. Наприклад, тодішні банки розвивали мережу філій прискореними темпами, щоб залучити максимальну кількість клієнтів. Часто мережа формувалася за принципом – що більше відділень, то краще. Мало хто з банківських топ-менеджерів задавався питанням, за рахунок чого те або інше відділення житиме, і чи доцільно взагалі будувати так багато відділень. Зокрема, жертвами швидкої

експансії стали банки “Інко” та “Відродження”, які на початку 1990-х лідирували за темпами зростання банківських мереж.

Отже, проведений аналіз та попередні дослідження дозволили обґрунтувати, що інтенсивність конкуренції на вітчизняному ринку банківських послуг в першу чергу визначається діяльністю банків. Вітчизняні вчені [26, с.23; 27, с.186; 28], об’єктом дослідження яких виступала банківська конкуренція, відзначають такі особливості:

- лібералізація державного регулювання банківської діяльності. Поряд з жорстким контролем в аспекті виконання основних економічних нормативів існують мінімальні обмеження або їх повна відсутність щодо встановлення банком процентних ставок за активними та пасивними операціями, розвитку мережі регіональних підрозділів, характеру використання фінансових ресурсів;

- універсалізація банківської діяльності. Так станом на 01.01.12 рік в Україні діє 176 банки і лише кілька з них, згідно критерію закріпленого в Законі України “Про банки і банківську діяльність” (стаття 4) [29], можуть бути віднесені до спеціалізованих, а саме ощадних банків. Зокрема, це ПАТ “Державний ощадний банк України” та ПАТ “ПриватБанк”. Однак незважаючи на їх відповідність даному критерію дані банки визначають себе на ринку як універсальні банки, здійснюючи широкий спектр операцій та послуг. Окрім них також відзначимо Український банк реконструкції та розвитку, Державну іпотечну установу та Міжнародний іпотечний банк, які були зареєстровані у 2004 році. Інвестиційних, земельних та розрахункових, кооперативних банків в Україні станом на 01.01.12 р. не існує.

На думку Лазепка В.І., спеціалізовані банки є необхідні Україні для вирішення таких першочергових завдань як реалізація інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки, підвищення ефективності агропромислового комплексу, надання доступу широким верствам населення до соціальних благ [30]. Однак визначальною ознакою сучасного розвитку банків як в Україні так і в зарубіжних країнах є стала тенденція до універсалізації їх діяльності, що загалом знижує ризиковість банківського бізнесу та його чутливість до змін зовнішнього середовища;

- концентрація банківського бізнесу в групі найбільших банків України.

Основні причини, які додатково підсилюють позиції та рівень конкурентоспроможності банків з іноземним капіталом розкриваються через наявні проблеми у вітчизняній банківській системі:

- нестійка ресурсна база комерційних банків, яка не відповідає сучасним вимогам економіки, зокрема у довгостроковому фінансуванні;

- низький рівень капіталізації. Це у результаті призводить до неспроможності належного покриття банківських ризиків, забезпечення надійного захисту інтересів клієнтів, а отже, зниження фінансової стійкості банку та підвищення ризику банкрутства;

- основною проблемою відставання вітчизняних банків від банків з іноземним капіталом вчений визначає низьку ефективність бізнесу та організації бізнес-процесів. Саме сучасні підходи до ведення бізнесу, які базуються на активному впровадженні інформаційних систем, сприяють створенню банківських продуктів з вищим рівнем задоволення клієнтських потреб та ведуть до розширення ринкових позицій банків. Для вирішення даної проблеми необхідним є капіталовкладення вітчизняних банків у розробку інформаційних технологій, які були б адекватні вимогам сучасного фінансового ринку. Однак, на даному етапі, це під силу лише найбільшим банкам. Малі, середні та часом великі банки не володіють необхідними ресурсами для проведення даних інвестицій. Автоматизовані системи, які використовуються більшістю банків застарілі і не забезпечують установу здатністю швидко адаптуватися до нових умов конкурентної боротьби. Окрім неспроможності прийняти значні капітальні витрати, вітчизняні банки не до кінця усвідомлюють роль даних технологій для якісного формування стратегії власного розвитку, тобто побудови конкурентоспроможного бізнесу.

Тобто, однією з головних проблем вітчизняних банків (за певним виключенням) є незацікавленість у стратегічному підході до ведення бізнесу. В більшості випадків банки працюють на поточний результат, зсилаючись на нестабільність вітчизняного ринку, а отже, неможливість його прогнозування. Поряд з існуючими проблемами вітчизняної банківської системи, має місце динамічний розвиток роздрібного ринку банківських послуг.

Отже, загалом, банківська система України характеризується динамічним розвитком, поступовим вирішенням проблеми фінансової стійкості, активним вдосконаленням фінансових продуктів та розширенням продуктивних рядів, здатністю протистояти нестабільному економічному та політичному становищу держави. Однак, необхідним є вдосконалення діяльності саме вітчизняних банків, підвищення ефективності їх бізнес-процесів та продовження руху в сторону прозорості та відкритості банківського бізнесу.

Розробка механізму попередження банкрутства банків у системі антикризового управління

Специфіка банківської діяльності, яка проявляється у сфері обміну та платіжного обороту, крім конкуренції, тісно пов'язана з ризиками. Банківські ризики значною мірою характеризуються соціальною відповідальністю, оскільки банки ризикують не тільки і не стільки власними ресурсами, а переважно грошовими коштами клієнтів [31, с.10]. З цієї причини банківські кризи провокують більш відчутні негативні наслідки, ніж ризики виробництва, оскільки спричиняють фінансові втрати за ланцюгом грошово-кредитних зобов'язань, сформованих учасниками банківських операцій.

Тому, з урахуванням вказаних вище сутнісних особливостей банківських ризиків управління ними має бути спрямоване не стільки на уникнення збитків при здійсненні банківських операцій, скільки на реалізацію заходів щодо формування системи, яка забезпечить оптимальну реалізацію інтересів банку та його клієнтів [32, с.25].

На нашу думку управління банківськими ризиками має здійснюватися перш за все для досягнення рівноважного стану конкретного банку та банківської системи в цілому.

Рівновага є одним із основних атрибутів суспільних (в тому числі економічних), природних та штучних систем. Вивчення рівноважних станів є одним із ключових напрямків розвитку економічної науки. Причому якщо рівноважні стани у межах природних та штучних систем є достатньо об'єктивними (чіткі способи їх формалізації) то рівноважні стани суспільних систем відрізняються значною мірою суб'єктивності.

На основі досліджень сутності рівноважних станів у різних суспільних (в тому числі економічних), природних та штучних системах визначено дві основні ознаки рівноваги:

- збалансованість (пропорційність) процесів або чинників, що впливають на систему;
- стійкість (стабільність) системи протягом певного періоду часу, яка переважно має не статичний (стан), а динамічний (процес розвитку) характер.

За результатами вивчення визначень рівноважних станів у межах економічної науки зроблено висновок про доцільність введення до визначення рівноважних станів у економіці третьої ознаки: позитивний характер стану економічної системи (статична рівновага) або розвитку економічної системи (динамічна рівновага). Під позитивністю ми розуміємо економічну ефективність (доцільність), з точки зору окремих економічних суб'єктів та суспільства в цілому, рівноважних станів у економіці. Способи вербальної формалізації рівня позитивності стану економічної рівноваги у визначеннях різних дослідників суттєво різняться.

Наприклад, автори Економічної енциклопедії [33, с.265] під даним поняттям розуміють стан економічної системи, за якого найважливіші економічні пропорції забезпечують раціональне поєднання товарної та грошової маси, стабільність цін і сталий розвиток народного господарства. Подібне визначення економічної рівноваги наведено у енциклопедичному словарі за редакцією А. Н. Азриліяна. Однак у ньому уточнюється, що рівновага може розглядатися як гармонія у співвідношенні економічних величин і сил, або як відсутність диспропорцій між ними. Вона може існувати в тій мірі, в якій соціально-економічна система забезпечує прийнятний рівень задоволення інтересів своїх суб'єктів і здатна протистояти кризам [32, с.71-72].

Російські дослідники Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовський, Є. Б. Стародубцева економічну рівновагу розуміють як стан економічної системи, ринку, що характеризується наявністю збалансованості, урівноваженням двох різнонаправлених факторів, наприклад рівновага попиту та пропозиції, виробництва та споживання, доходів та витрат. За словником сучасної економічної теорії Макмілана, поняття “equilibrium” (рівновага) визначає таку ситуацію, коли окремі економічні агенти (споживач або фірма) не

мають стимулів до зміни своєї економічної поведінки, оскільки не можуть покращити свого становища з точки зору будь-якого економічного критерію; по відношенню до ринків рівновага означає ситуацію, при якій продавці та покупці у сукупності задоволені поточним співвідношенням цін та обсягів продажів і покупок [32, с72].

Підсумовуючи наведені вище визначення, зазначимо, що сама по собі економічна рівновага у системі ще не є доказом її оптимальності у соціально-економічному сенсі. Ми вважаємо, що абсолютно оптимальною може бути економічна рівновага лише у штучно змодельованих соціально-економічних системах із значною кількістю обмежень та допущень. Реальні соціально-економічні відносини вирізняються істотною складністю та реалізуються у динамічних умовах. Економічні суб'єкти, що беруть у них участь, мають різноманітні (часто складні за структурою) цільові функції. Крім того, будь-які критерії оцінки оптимальності рівноважних станів носитимуть суб'єктивний характер. Таким чином, поняття “економічна рівновага” характеризується істотними ознаками економічної ефективності, тобто має позитивний зміст. Однак вона не повинна ототожнюватись із оптимальним станом, притаманним лише теоретично змодельованим систем.

У деяких енциклопедіях безпосередньо вказується на взаємозв'язок між поняттями рівноваги та стійкості. Іноді поняття “стійкість” (стабільність) вживають при визначенні певного виду рівноваги, в інших випадках розглядають як основну характеристику рівноважних станів.

Деякі дослідники, вивчаючи стійкість банку, вважають її “найбільш фундаментальним поняттям”, яке найбільш повно відображає проблеми і тенденції розвитку банківського сектора. Вони вважають, що стійкість банку визначається трьома основними чинниками: стабільністю діяльності, стійкістю проти впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, спроможністю відновити свої функції після потрясінь. На нашу думку, дане поняття є вужчим у порівнянні із поняттям “рівновага”, оскільки не враховує у явному вигляді основні пропорції банківської діяльності та не висуває вимоги щодо прийняттого рівня ефективності функціонування банків.

Ми вважаємо, що поняття “стійкість” є вужчим у порівнянні із поняттям “рівновага”, як наслідок у межах нашого

дослідження будемо розглядати стійкість як невід'ємну характеристику рівноважних станів у економіці. На нашу думку досягнення фінансової стійкості банків є необхідною умовою протидії їх банкрутству. Економічна рівновага банківської діяльності є достатньою умовою протидії банкрутству банків.

Цілком погоджуємося з визначенням даного поняття в монографії за редакцією А.О. Єпіфанова, С.М. Козьменко та Т.А. Васильєвої: „Стан (процес розвитку) економічних систем, що характеризується збалансованістю (пропорційністю) їх параметрів та наявністю ознак стабільності (стійкості) даних систем, що створює умови для ефективного їх функціонування”. Таким чином, можна виділити три основні характеристики рівноважного стану даного фінансового посередника: дотримання відповідних фінансових пропорцій (збалансованість), стабільність функціонування (стійкість) та прийнятна ефективність [32, с.73].

Дослідимо вплив банківського ризик-менеджменту на дані характеристики банку, які визначають рівень його урівноваженості. Банківський менеджмент включає усю сукупність управлінських рішень щодо питань функціонування комерційного банку. На нашу думку, ключовою складовою банківського менеджменту, що найбільш істотно впливає на рівноважний стан банку, є ризик-менеджмент банку. Досить важливими є й інші складові управління банком, які також істотно впливають на його рівновагу. До останніх можна віднести корпоративне управління, управління персоналом, формування управлінського обліку та управлінської звітності, формування різних підсистем забезпечення банківської діяльності (організаційна, інформаційна, технологічна і т.д.). В цьому сенсі проблеми банківського менеджменту мало досліджені вітчизняними науковцями, зокрема, в аспекті формування відповідних механізмів протидії банкрутству комерційного банку.

На нашу думку, механізм протидії банкрутству комерційних банків потрібно розглядати як систему фінансових, організаційних, економічних, нормативно-правових, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, які забезпечують попередження, запобігання, профілактику та подолання зовнішніх і внутрішніх загроз, що можуть створювати кризові явища у банківській діяльності та призвести до банкрутства. В цьому сенсі механізм протидії банкрутству комерційного банку має нейтралізувати загрози в діяльності та забезпечити:

- визначення проблем у діяльності банку на ранніх стадіях;
- стабільний розвиток банку;
- стійкий фінансовий стан комерційного банку;
- сприяння ефективній діяльності банку на фінансовому ринку;
- подолання криз та запобігання банкрутству.

У загальному випадку „загроза” – це нереалізована, але реально існуюча, тобто з певною вірогідністю, можливість нанесення банку будь-якого збитку. Загрози банкрутству банків можна поділити на дві групи – внутрішні й зовнішні. До зовнішніх відносяться загрози спричинені чинниками впливу зовнішнього середовища на діяльність комерційного банку, як наприклад діяльність держави, політична ситуація, економічна кон’юнктура в країні та світі, конкуренти тощо. До внутрішніх належать загрози, які або безпосередньо генеруються банком, і є частиною його власної політики та стратегії за різними напрямками діяльності. До основних внутрішніх загроз можна віднести рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, незадовільну структуру активів і пасивів, некомпетентність вищого керівництва і персоналу, а також інші фактори, що безпосередньо належать до внутрішньої діяльності банку.

Аналіз наукових праць свідчить, що ряд фахівців неоднозначно визначають загрози у діяльності окремих банків та банківської системи в цілому. У той же час науковці одностайні, що найбільшу загрозу в діяльності банків створюють такі негативні явища: низький рівень капіталізації, недостатня ліквідність банківських активів, ризикова кредитна політика, відсутність довіри населення та юридичних осіб до комерційних банків, недосконала система страхування депозитів, низький рівень кредитоспроможності підприємств реального сектора економіки, недостатнє законодавче врегулювання банківської діяльності, наявність внутрішніх негативних причин у банківській діяльності, недостатній контроль за діяльністю комерційних банків з боку НБУ, дефіцит фінансових послуг та інструментів, зменшення ринкової вартості заставного майна, високий рівень доларизації економіки [34, с.15-16].

Цілком погоджуємося з думкою О.І. Барановського, що перехід ризику в загрозу починається тоді, коли з’являються негативні якісні зміни в економічних системах, що пов’язані із

значними фінансовими втратами, збитками, які спричиняють банкрутство. Тому стає очевидним, що загроза є специфічною формою ризику [35, с.261].

Влучно зазначає Л.М. Перехрест, що взаємозв'язок між поняттями „ризик” і „загроза” полягає в наступному [36, с.275-276]:

- ризик стосовно загрози є первинним, тоді як загроза вторинна і впливає з ризику;

- ризикуючи, банк може отримати як збитки, так і доходи, тоді як реалізація загрози ніколи не приносить доходи чи прибутки;

- ризик неминучий супутник банківської діяльності, тоді як загроза може виникати тільки за наявності певних умов;

- залежність між рівнями ризику і фінансової безпеки банку зворотна: чим вище рівень фінансового ризику, тим нижчий рівень фінансової безпеки, і навпаки.

Отже, фінансова безпека банку орієнтована на винятково негативні наслідки, а управління ризиками орієнтовано на запобігання та мінімізацію втрат і збитків. Фактично зважене та професійне управління ризиками протидіє появі загроз у діяльності банку або нейтралізує їх, і тим самим захищає від можливого ризику банкрутства.

У нашому дослідженні ми прийшли до висновку, що банкрутство є результатом дії критичних ризиків у діяльності комерційного банку. Отже, чи існують методи нівелювання впливу ризикового середовища на банківську діяльність, а також є чи можливість відновити ліквідність і платоспроможність банку у разі негативного впливу загроз.

У деякій мірі цими, а також іншими пов'язаними проблемами займається антикризове управління банком. Незважаючи на існуючі методики боротьби з кризовими явищами, головною проблемою, на наш погляд є те, що антикризове управління комерційним банком стоїть осторонь від його поточної діяльності, і безпосередньо до нього прибігають за фактом виникнення кризових ситуацій. Тобто, виникає необхідність у такому механізмі, щоб діяв постійно, а не час від часу.

Отже, на нашу думку, основна мета механізму протидії банкрутству комерційних банків полягає в постійній підтримці ефективного розвитку та стабільного фінансового стану, стійкого до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, шляхом своєчасного виявлення та нейтралізації загроз, а також подолання криз у

банківській діяльності. У відповідності з метою, механізм протидії банкрутству комерційних банків, має забезпечити виконання таких завдань:

- ідентифікацію ризиків і можливих загроз та проблем пов'язаних з ними;
- оцінку негативних наслідків, які може заподіяти кожна загроза;
- визначення причин виникнення загроз;
- оцінку можливих варіантів розвитку проблем (криз) та визначення чинників, які можуть погіршити ситуацію;
- нейтралізацію загроз та усунення проблем (криз), шляхом вибору відповідних важелів впливу на загрозу та методів подолання проблем (криз);
- постійний аналіз ефективності вжитих заходів та моніторинг наявності загроз;
- ідентифікацію загроз банку і корегування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань банку;
- розробку заходів, спрямованих на забезпечення протидії банкрутству банку в короткостроковому і в довгостроковому періодах, їх оцінку та контроль.

Як бачимо із цих завдань, механізм протидії банкрутству банків повинен ефективно координувати забезпечення взаємозв'язку між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням розвитку комерційного банку і банківським регулюванням та наглядом.

Об'єктом механізму протидії банкрутству є банки, предметом – ризик потенційного банкрутства з точки зору економічного змісту. Суб'єктами механізму протидії банкрутству в банківському регулюванні і нагляді є Національний банк України, в широкому значенні суб'єктами можуть бути Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, державні органи загального управління та регулювання тощо.

Відповідно до загальноприйнятих підходів основними елементами будь-якого фінансового механізму є: фінансові методи, фінансові важелі, нормативно-правове забезпечення та інформаційне забезпечення [9]. Вважаємо, що механізм протидії банкрутству комерційних банків має складатися з функціональних, забезпечувальних, регулятивних, організаційних та фінансово-

економічних елементів. До його складу входять завдання, принципи, методи, показники, нормативно-правове та інформаційне забезпечення **рисунок X.18**.

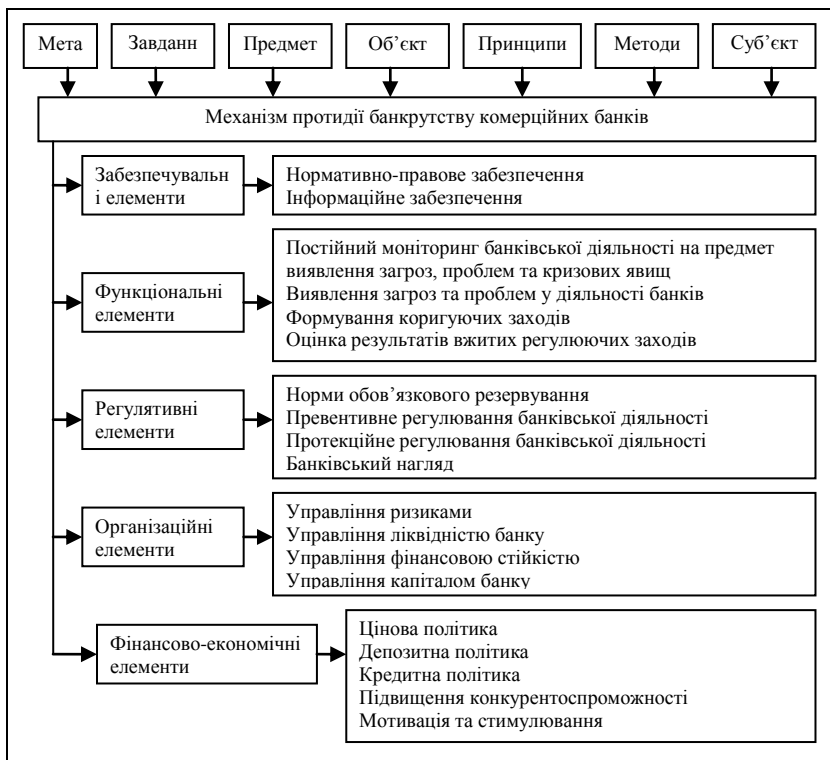

Рис. X.18 – Основні елементи механізму протидії банкрутству банків

У відповідності з механізмом протидії банкрутству комерційних банків, стала необхідність перегляду підходів до оцінки аналізу фінансового стану банків. Зокрема, не випадковим було введення у деякі системи оцінки фінансової стійкості такого компонента, як чутливість до ризиків. Розвиток інформаційних технологій привів до виникнення та використання в органах нагляду та банках стандартизованих комп'ютерних моделей для оцінки фінансової стійкості.

Діяльність банків із тенденціями до зниження базових показників діяльності та випадки їх банкрутства спричинили розроблення статистичних моделей “систем ранньої діагностики банкрутства банків”, метою яких є виявлення на початкових етапах імовірних проблем у діяльності банків і застосування ефективних попереджувальних заходів.

Дієвим інструментом грошово-кредитної політики є мінімальні обов’язкові резерви. Значення норм обов’язкового резервування для банківської системи загалом пов’язано із забезпеченням стабільного розвитку комерційних банків, що з одного боку, сприяє підтриманню безперебійності функціонування платіжно-розрахункового механізму, а з іншого – зниженню певною мірою ризиковості вкладень банків та зменшенню втрат від їхніх можливих банкрутств. Дійсно, встановлення норм обов’язкового резервування сприяє зниженню рівня чутливості банку до ризиків та підвищенню якості банківських пасивів, що в кінцевому підсумку позитивно впливає на фінансову стійкість.

Державне регулювання банківської діяльності базоване на протекційних та превентивних заходах. Превентивні заходи спрямовують на обмеження доступу до банківської діяльності (ліцензування, звуження сфер діяльності банків), на недопущення ймовірних негативних наслідків того чи іншого процесу. Зокрема, до даних заходів належать: встановлення лімітів щодо проведення деяких банківських операцій для обмеження необґрунтованих ризиків, вимоги до розміру і структури власного капіталу банку, вимоги до ліквідності, вимоги щодо диверсифікації банківських ризиків. Дані заходи реалізують, встановлюючи нормативи, дотримання яких із боку банків є позитивним для підтримання їх фінансової стійкості.

Протекційні заходи (захисні) здійснюють при виникненні загрозової для банку ситуації, що може спричинити банкрутство. Зокрема, до них належать: створення та функціонування фонду гарантування вкладів фізичних осіб; формування банками резерву для відшкодування можливих втрат за активними операціями; рефінансування банків. Протекційні заходи підвищують довіру вкладників до банківської системи, а превентивні, в свою чергу, забезпечують ефективність перших.

Система банківського нагляду, яку сформував НБУ, скоординована за вертикаллю, функціонує як єдиний механізм,

складаючись із центрального апарату та територіальних управлінь Національного банку, і передбачає реєстрацію банку, ліцензування, економічний аналіз, контроль за дотриманням економічних нормативів, фінансовий моніторинг, інспектування й застосування санкцій за порушення правил діяльності, а також реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) банків. Дані заходи сприяють підвищенню рівня банківської безпеки та фінансової стійкості банків, забезпеченню конкурентних умов у банківській системі, що сприятиме відкритості банківського сектору для іноземних інвесторів, зменшенню рівня ризиковості й банкрутств.

Стратегічним завданням, яке мають вирішувати банки в процесі управління ліквідністю, – це необхідність уникати як дефіциту, так і надлишку ліквідних коштів. Оскільки дефіцит призводить до виникнення ризику втрати ліквідності банку та всіх наслідків, що випливають із цього (порушення нормативних вимог, штрафні санкції, втрата платоспроможності, порушення фінансової стійкості, ймовірність банкрутства), а надлишок ліквідних коштів є наслідком нераціонального розміщення коштів банку і прямим чинником втрати його майбутнього прибутку. Саме тому з метою уникнення чи хоча б мінімізації ризику незбалансованої ліквідності, зміст якого впливає зі зазначеного, кожний банк зобов'язаний підтримувати оптимальне співвідношення між рівнем ліквідності та прибутковості, сукупність основних прийомів, методів і заходів, які повинні чітко формулюватися у стратегії управління ліквідністю та прибутковістю.

Ризик-менеджмент включає: систему управління; систему ідентифікації і вимірювання; систему супроводження (моніторингу та контролю). Отже, логіка процесу управління банківськими ризиками може бути представлена у вигляді етапів управління: ідентифікація, аналіз та оцінка, розробка та реалізація методів управління, контроль [37, с.69-74].

Нейтралізація банківських загроз, ризиків та криз направлена завжди на досягнення рівноважного стану в банківській діяльності. Механізм протидії банкрутству банків має банківську рівновагу забезпечувати постійно.

У класичному визначенні рівноваги банківської установи, у межах теорії маржиналізму, в основу покладено принцип максимізації прибутку. Однак, враховуючи соціально-економічне

значення банківських установ на сучасному етапі розвитку економічних відносин, на нашу думку, акцент повинен зміщуватись на пошук балансу (рівноваги) між ризиком та дохідністю. Розробка підходів до визначення збалансованого рівня прибутковості, що з одного боку не наражатиме банк на надмірну небезпеку, а з іншого, підтримуватиме зацікавленість власників до даного бізнесу, є окремим науковим завданням.

Очевидно, що при його вирішенні повинна враховуватись концепція “нормального економічного прибутку”, на основі якої визначається мінімально необхідний рівень прибутковості, у порівнянні із іншими способами вкладання капіталу, який необхідно досягати суб’єкту економічної діяльності для підтримки зацікавленості власників у даному бізнесі.

Характеристикою діяльності банку, яка визначає рівень його урівноваженості, є прийнятна ефективність діяльності. Функціонування комерційного банку не матиме економічного сенсу, якщо даний інститут не забезпечуватиме власникам відповідної прибутковості. У даному випадку ми говоримо про баланс між ризиком та дохідністю. Тобто механізм протидії банкрутству, з одного боку, повинні забезпечити стійкість банку (мінімізувати ризики), а з іншого – максимізувати прибуток банку. Дані цілі знаходяться у діалектичному взаємозв’язку і не можуть повною мірою одночасно досягатись.

Під ефективністю ми розуміємо прибутковість банку та його ефективність з точки зору суспільства. Якщо перше завдання вирішується на рівні банківського менеджменту повністю, то при вирішенні другого завдання на менеджмент банку покладається відповідальність за повне, послідовне та всебічне врахування вимог чинного законодавства (перш за все, нормативних актів НБУ) та правил ведення банківської діяльності. Відповідальне виконання законодавчих вимог, і насамперед нормативів ризиків, кожним окремим банком дозволить забезпечити позитивний соціально-економічний ефект від функціонування банківської системи. Усі суттєві аспекти, що стосуються впливу банківського ризик-менеджменту на рівновагу комерційного банку, за умови застосування принципу узагальнення, є також справедливими для всієї сукупності комерційних банків та можуть відображати вплив на рівновагу грошового ринку, платіжного балансу та макроекономічну рівновагу.

Ресурсна складова є основою інвестиційного потенціалу банківської системи, оскільки саме обсяг капіталу визначає максимальний обсяг активів. Висококапіталізовані банки мають більш значні інвестиційні можливості, ефективніше виконують функцію перерозподілу ресурсів в економіці за рахунок економії на масштабах (економії витрат), є більш стійкими до проявів нестабільності у фінансових системах. Низький рівень капіталізації банківської системи спричиняє суттєві диспропорції в економіці, обмежує її можливості успішно розвиватися, не дозволяє банкам істотно розширити асортимент банківських послуг, спричиняє вищу вартість ведення бізнесу.

Сучасні умови трансформаційного періоду для економіки України (зміна траєкторії прискореного розвитку банківських систем і кредитних ринків, економічні потрясіння і спади, структурні диспропорції тощо) обумовлюють необхідність вирішення проблеми підтримки адекватних темпів нарощування капіталу банків. У протилежному випадку національна банківська система буде деградувати і національний кредитний ринок може бути поглинутий іноземними банківським капіталом, економічні інтереси якого, як свідчить досвід, практично не збігаються з національними економічними пріоритетами.

Для підвищення інвестиційного потенціалу вітчизняної банківської системи та її стимулюючої ролі в соціально-економічному розвитку країни потрібен системний підхід до регулювання доступу іноземного капіталу в банківський сектор України. Він має базуватись передусім на заходах підтримки конкурентоспроможності банків з національним капіталом, використанні позитивних структурних і технологічних переваг банків з іноземним капіталом, інтенсифікації використання сучасних банківських технологій та банківського менеджменту, оптимізації інституційної структури вітчизняної банківської системи та наближення її до стандартів країн з розвинутою економікою.

Отже, сутність механізму протидії банкрутству комерційних банків полягає в тому, що заходи щодо нейтралізації загрози, запобігання кризовій ситуації повинні здійснюватись постійно з метою недопущення такої ситуації. У разі появи тенденції до загрози ліквідності та платоспроможності банку необхідно коригувати тактику вже з урахуванням появи в

майбутньому кризових явищ, з метою успішного протистояння спричиненим кризовою ситуацією збиткам, щоб уникнути банкруства.

Проведене дослідження ще раз підтвердило, що механізм протидії банкрутству комерційних банків є поняттям складним, системним та комплексним. Вважаємо, що в цьому сенсі його потрібно розглядати в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні механізм протидії банкрутству банків є частиною загальної стратегії комерційного банку головною метою якого є постійне та своєчасне виявлення загроз, проблем та кризових явищ у банківській діяльності з визначенням заходів нейтралізації та протидії. У вузькому розумінні механізм протидії банкрутству комерційних банків є частиною тактики орієнтованої на поточний період діяльності банку з метою недопустити вірогідного банкруства шляхом введення тимчасової адміністрації, підвищення рівня капіталізації, рекапіталізації, реорганізації тощо.

Виходячи з результатів дослідження, подальші пошуки слід направити на конкретизацію та уточнення елементів механізму протидії банкрутству комерційних банків та їх взаємозв'язків, а також підходів до формування даного механізму в банківській системі України.

Висновки

Отже, дослідження показують, що під ефективністю банківської діяльності слід розуміти прибутковість банку та його ефективність з точки зору суспільства. Відповідальне виконання нормативних вимог, і насамперед нормативів ризиків, кожним окремих банком дозволить забезпечити позитивний соціально-економічний ефект від функціонування банківської системи в цілому.

Система банківського нагляду, яку сформував НБУ, скоординована за вертикаллю, функціонує як єдиний механізм, сприяє підвищенню рівня банківської безпеки та фінансової стійкості комерційних банків, забезпеченню конкурентних умов у банківській системі, що сприятиме відкритості банківського сектору для іноземних інвесторів, зменшенню рівня ризиковості й банкруств.

На нашу думку управління банківськими ризиками має здійснюватися перш за все для досягнення рівноважного стану конкретного банку та банківської системи в цілому, а не виключно для досягнення прибутку банку. Нейтралізація банківських загроз, ризиків та криз має бути направлена завжди на досягнення рівноважного стану в банківській діяльності. Механізм протидії банкрутству банків має банківську рівновагу забезпечувати постійно.

Проведений аналіз показує, що сама по собі економічна рівновага у системі ще не є доказом її оптимальності у соціально-економічному сенсі. Ми вважаємо, що абсолютно оптимальною може бути економічна рівновага лише у штучно змодельованих соціально-економічних системах із значною кількістю обмежень та допущень. Реальні соціально-економічні відносини вирізняються істотною складністю та реалізуються у динамічних умовах.

Таким чином, поняття “економічна рівновага” характеризується істотними ознаками економічної ефективності, але вона не повинна ототожнюватись із оптимальним станом, притаманним лише теоретично змодельованим систем.

Усі суттєві аспекти, що стосуються впливу банківського ризик-менеджменту на рівновагу комерційного банку, за умов застосування принципу узагальнення, є також справедливими для всієї банківської системи та можуть відображати вплив на рівновагу грошового ринку, платіжного балансу та макроекономічну рівновагу.

На нашу думку, механізм протидії банкрутству комерційних банків потрібно розглядати як систему фінансових, організаційних, економічних, нормативно-правових, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, які забезпечують попередження, запобігання, профілактику та подолання зовнішніх і внутрішніх загроз, що можуть створювати кризові явища у банківській діяльності та призвести до банкрутства. В цьому сенсі механізм протидії банкрутству комерційного банку має нейтралізувати загрози в діяльності та постійно забезпечувати банківську рівновагу.

Список використаних джерел

1. Банки вилучені з Державного реєстру банків України [24.06.1992-01.01.2012] // Вісник НБУ. – 2012. - №2. – С.60-61.
2. Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2012 року // Вісник НБУ. – 2012. - №3. – С.37.
3. Олійник А.В. Особливості та проблеми банкрутства вітчизняних банків / А.В. Олійник // Актуальні питання сучасної економіки: Збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 28-29 вересня 2012 року) / ГО „Центр економічних досліджень та розвитку”. – Одеса: ЦЕДР, 2012. – С.119-121.
4. Лисенко Р. Перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України [Текст] / Р. Лисенко // Наука молода. – 2006. – С. 88–92.
5. Михайловська І.М. Банківські операції. Кредитно-модульний курс. / Навчальний посібник. / І.М. Михайловська, А.В. Олійник – Львів: “Магнолія – 2006”, 2011. – 625 с.
6. Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2012 року // Вісник НБУ. – 2012. - 10. – С.67.
7. Основні показники діяльності банків України. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm
8. Олійник А.В. Перерозподіл кредитного портфеля та ресурсів комерційних банків в умовах фінансової кризи за перше півріччя 2009 року. / А.В. Олійник // Вісник ХНУ. – 2010. - № 1. – Т. 1. – С.141-147.
9. Бюлетень Національного банку України. — 2009. — № 12. — С. 63—116.
10. Бюлетень Національного банку України. — 2010. — № 12. — С. 79—121.
11. Карчева Г. Системний аналіз ефективності діяльності банків України / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 11. – С. 12–17.
12. Звіти Національного банку України. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>
13. Капитализация российских банков в 6 раз ниже, чем в США, 27.08.2009 // Информационное агентство «Росбалт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rosbalt.ru.

14. Постанова КМУ «Про капіталізацію акціонерного комерційного банку «Київ», № 566 від 10 червня 2009 р.

15. Постанова КМУ «Про капіталізацію публічного акціонерного товариства «Родовід Банк» № 580 від 10 червня 2009 р.

16. Постанова КМУ «Про капіталізацію публічного акціонерного товариства акціонерний банк «Укргазбанк», № 567 від 10 червня 2009 р.

17. Миськів Г.В. Розвиток банківської системи України в сучасних умовах / Г.В. Миськів, О.В. Пилип'як // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.8. – С.203-207.

18. Структура активів банків України за станом на 01.01.2010р. // Вісник НБУ. – 2010. - №3. – С.48-53.

19. Структура активів банків України за станом на 01.01.2011р. // Вісник НБУ. – 2011. - №3. – С.48-53.

20. Структура власного капіталу банків України за станом на 01.01.2010 р. // Вісник НБУ. – 2010. - №3. – С.56-65.

21. Структура власного капіталу банків України за станом на 01.01.2011 р. // Вісник НБУ. – 2011. - №3. – С.56-65.

22. Структура зобов'язань банків України за станом на 01.01.2010 р. // Вісник НБУ. – 2010. - №3. – С.54-59.

23. Структура зобов'язань банків України за станом на 01.01.2011 р. // Вісник НБУ. – 2011. - №3. – С.54-59.

24. Фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.01.2010 р. // Вісник НБУ. – 2010. - №3. – С.66-71.

25. Фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.01.2011 р. // Вісник НБУ. – 2011. - №3. – С.66-71.

26. Тищенко О. Конкурентні переваги банків / Тищенко О., Азаренкова Г., Сословський В. // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 9. – С. 20–24.

27. Заруба Ю. Особливості розвитку банківської конкуренції в Україні / Ю. Заруба // Банківська справа. – 2003. – № 6. – С. 23–29.

28. Маркетинг у банку: [навчальний посібник] / О. В. Дубовик, С. М. Бойко, М. А. Вознюк, Т. Д. Гірченко. – [2-ге вид.] – К. : Алеута, 2007. – 275 с.

29. Закон України «Про банки і банківську діяльність» редакція від 7.12.2000 р. з наступними змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / <http://zakon.rada.gov.ua>

30. Лазепка В. І. Спеціалізовані банки: напрями та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В. І. Лазепка. – Донецьк, 2005. – 36 с.

31. Банковские риски [Текст] : учеб. пособ. / [кол. авторов]; под ред. д-ра экон. наук, проф. О. И. Лаврушина и д-ра экон. наук, проф. Н. И. Валенцевой. – М.: КНОРУС, 2007. – 232 с. – ISBN 5-85971-602-8.

32. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра экон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра экон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – 283 с. ISBN 978-966-8958-83-0

33. Економічна енциклопедія [Текст] : у 3 т. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред) та ін. – К. : Академія, 2002. – Т. 3. – 2002. – 952 с.

34. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру / О.І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7–26.

35. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки, і шляхи запобігання: Монографія. К.: Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2009. – 754 с.

36. Перехрест Л.М. Вплив ризиків і загроз на фінансову безпеку банків. – В кн.: Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: глобалізація і євроінтеграція: Зб. наук. праць / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2008. – Вип. 1 (69). – С.275-276.

37. Примостка Л. О. Банківські ризики : теорія та практика управління [Текст] : монографія / Л. О. Примостка, О. В. Лисенюк, О. О. Чуб; Мін-во освіти і науки України, ДВНЗ “КНЕУ ім. Вадима Гетьмана”. – К. : КНЕУ, 2008. – 456 с.